

किं. १० आणे (६२ तये पैसे)

D.D.NEROU

G.D.PARAB
A.M.GARIB

शिरडी संस्थानचे अधिकृत चैमा सिक

श्री साई लीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत त्रैमासिक]

वर्ष ३४ वै : अंक ४ था

वार्षिक वर्गणी रु. २-४-० (ट. ख. सह)

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर-डिसेंबर १९५७

संपादक—

नागेश आत्माराम सावंत
रामचंद्र महादेव राणे

टे. नं. २६१२७४

कार्यालय—

ईस्ट अण्ड वेस्ट इं. कं. बिल्डिंग,
४१५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुं. १

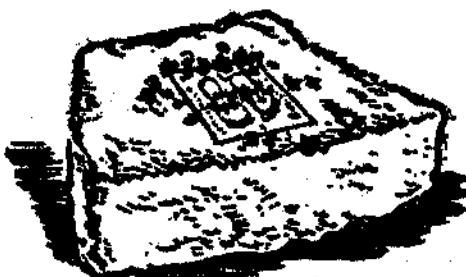

श्री साईवाक्सुधा

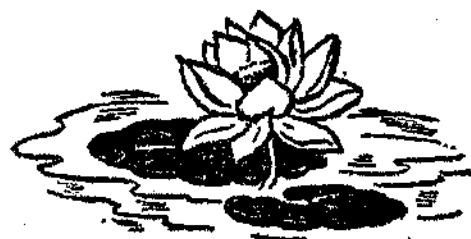
चुकावा जन्ममरणावर्ते ।
ऐसें जयाचे मर्नीं निश्चित ।
प्रयत्ने रहावें धर्मवंत ।
स्वस्थचित्त सर्वदा ॥ २१६ ॥
त्यागावे तेणे बोल वर्मीं ।
कोणास छेदू नये मर्मीं ।
सदा निरत शुद्ध कर्मीं ।
चित्त स्वधर्मी ठेवावें ॥ २१७ ॥

—श्री साईसच्चरित अ. १९.

अनुक्रमणिका

विषय	लेखक	पृष्ठ
श्रीसाई वाक्सुधा		३
प्रिय वाचक	संपादक	६
एक बाई आणि तिचे मूल बाबांची लीला	श्री. गोंदवलेकर महाराज	८
श्रीदासगण महाराज	ना. वा. गुणाजी	९
सगुण भक्तीतील मोक्षाची कल्पना	ग. ल. रेगे	२२
यिकंदराचा लोभ	श्रीमद् विजयलक्ष्मण } सूरीश्वरजी महाराज } साईभक्त	२३
श्रीसाईनाथांचे तत्त्वशान	वि. के. छत्रे	३६
सुखोकर्त्ता	म. म. द. वा. पोतदार	४१
पुण्यनगरी काशी	कै. वाढ्यप्रभु त्रिलोकेकर	४४
श्रीशानेश्वर-जीवन		४७
भक्तमंडळाचे सभासद ५०		५०
शिरडीवृत्त		५३
तृं माझी माउली	गो. म. राणे	५४
गुरु साई पाहिले गोदातिरीं	बाबांच्या बालांचे बाल	५६

प्रिय वाचक—

श्रीसाईलीलेचा ३४ व्या वर्षाचा हा
 अखेरचा अंक वाचकांच्या हाती
 देताना आम्हांला कृतकृत्यतेचा आनंद
 होत आहे. साईलीलेच्या वाचकांना सात्त्विक,
 सुबोध, वाचनीय आणि मननीय साहित्य
 पुरविण्याचा आम्ही आमच्या अल्प मती-
 प्रमाणे कसोशीचा यत्न करीत आले
 आहोत. चालू वर्षाच्या अंकांतील मजकुरा-
 कडे नजर फेंकली तर आमचा हा यत्न
 बन्याच अंशी सफल झाला आहे असें
 दिसून येईल. श्रीशानेश्वर-तुकाराम
 इत्यादि पूर्वीचे संत, तसेच श्रीरामकृष्ण
 परमहंस, विवेकानंद आदि अर्वाचीन
 संत यांच्या जीवनकथा आम्ही
 सादर केल्या आहेत. श्री.दासगणूं सारख्या
 साईभक्त संतांच्या चरित्रांतील रोमर्घक
 प्रसंग आम्ही सांगितले आहेत, संतांच्या
 सहवासांत आढळणारे अनेक उद्भोधक
 व मनोरंजक अनुभव दिले आहेत; श्रीमद्-
 भगवद्गीतेचा सुरस अनुवाद प्रत्येक
 अंकांत येत आहे; बाबांची लीला वर्णन
 करणारे अद्भुत प्रसंग न चुकतां दिले
 जात आहेत, बाबांच्या भक्तांची स्फुरितप्रद
 चरित्रे वाचकांपुढे ठेवली जात आहेत,
 मानस शास्त्र, समाज शास्त्र, इत्यादि मह-
 त्वाच्या विषयांची सुलभ शैर्लीत वाचकांना
 ओळख करून देणारे लेख सादर केले
 गेले आहेत. अध्यात्मांतील गूढ विषय सोप्या
 शब्दांत सांगणारे लेख वाचकांपुढे ठेवलेले
 आहेत. या खेरीज शिरडीस घडणारे

प्रतिमासिक महत्त्वाचे वृत्त भक्तांसाठी
 दिले जात आहे. विविधता आणि वाच-
 नीयता या उभयविध दृष्टीनी साईलीलेचा
 प्रत्येक अंक अधिकाधिक सरस निघत
 असल्याचा अभिप्राय अनेक अध्यात्म-
 रासिकांनी आम्हांला अगत्यानें कळविला
 आहे. साईलीलेला हें यश मिळवून
 देण्याचे ज्यांना श्रेय आहे, त्या सर्व
 लेखकांचे आम्ही मनःपूर्वक आभार मानतों.
 ना. वा. गुणाजी, वि. के. छत्रे, ग. ल.
 रेगे, द. पां. खांबेटे इत्यादि लेखक आणि
 बाबांच्या बाळांचे बाळ, वि. ह इनामदार,
 टाकळकर शास्त्री, शं. वा. दाते इत्यादि
 कवि यांनी श्रीसाईलीलेला गौरव आणि
 वैभव आणून दिले आहे. या सर्व लेखकांचे,
 कर्वीचे आम्ही त्रुटी आहोत. श्रीसाईलीलेला
 नित्य जाहिराती देऊन या त्रैमासिकावर
 आर्थिक भार कमी होण्यास सहाय्य कर-
 णारे जाहिरातदार आणि श्रीसाईलीलेवर
 आपुलकीने प्रेम करणारे वाचक या सर्वीचे
 आम्ही अगत्यानें आभार मानतों. श्रीसाई-
 लीलेचे हें सत्कार्य आमच्याकळून उत्तरोत्तर
 अधिकाधिक उत्तम रीतीनें व्हावें हीच
 आमची श्रीसाईचरणीं प्रार्थना आहे.

×   ×   ×

उपगृहमंत्री श्री. दातार
यांची 'माझी देवभूमीची यात्रा'
कैद्रीय गृहखात्यांतील उपमंत्री श्री. वी.
एन. दातार यांनी खास श्रीसाई-

लीलेसाठी 'माझी देवभूमीची यात्रा' हा यात्रा—लेख पाठविला आहे. श्री. दातार यांनी हिमालयांत केलेल्या यात्रेचे सुरस वर्णन या लेखांत आहे. लेख अतिशय विस्तृत आहे, त्यांतील कांही मनोबेधक व उद्बोधक उतारे श्री. साईलीलेत आम्ही देणार आहोत. पुढील अंकांत तो लेख प्रसिद्ध होईल. याच अंकी

हा लेख देण्याचा आमचा विचार होता. परंतु कांही अपरिहार्य कारणामुळे चालू अंकांत तो लेख समाविष्ट करणे अशक्य झाले. वाचकांना हें यात्रा-वृत्त खास आवडेल एवढे आज सांगून ठेवतो.

ना. आ. सावंत
रा. म. राणे.

एक बाई आणि तिचे मूल

एक बाई होती. तिचे एक छान मूल होते. तिला वाटे आपले मूल छान दिसावे, लोकांनी त्याला सुंदर म्हणावे, म्हणून ती मुलाला भारी भारी कपडे घाली, सोन्यामौत्याचे दागिने घाली, आणि चांदीच्या पाळण्यांत झोंपवी. हें सर्व करण्यामध्ये त्याला दूध पाजायचे मात्र ती विसरून जाई. त्यामुळे तें मूल सारखे रडायचे आणि पुढे पुढे तर तें अगदीच रोड व निस्तेज दिसू लागले. एकदां तिची मोठी बहीण तिच्याकडे आली. तिनें हा प्रकार पाहून म्हटले, 'अग हें काय तुं मांडले आहेत? बालाला आधीं पोटभर पाज आणि मग कपडे दागिने वगैरे घाल. त्यांची त्याला जरुरी नाही. त्याला त्यापासून त्रासच होतो. त्याला फक्क दुधाची अपेक्षा आहे, तें त्याला पोटभर दे.'

तात्पर्य—आपण आपल्या गुरुचा अगर भगवंताचा मोठा उत्सव करतो. पण त्याला शुद्ध व निःस्वार्थी प्रेम हवे असते. तें न देतां भपकेबाज उत्सव केला तर भगवंत कसा कसा प्रसन्न होईल? भगवंताला प्रेम झाला, तें दिल्यावर उत्सव न केला तरी चालेल.

— श्री गोंदवलेकर महाराज

गंगाद्वारी दीक्षा

गंगा दाराशी आली

एका वर्षी कांही अपूर्व पर्वणीचा योग आलेला होता. कै. बापूसाहेब जोग व त्यांची पत्नी त्यावेळी शिरडीस होती. त्यांनी पर्वणीनिमित्त कोपरगांवी जाऊन श्रीगंगेत स्नान करण्याचे ठरवले. पर्वणीच्या आदल्या दिवशी बापूसाहेब श्रीसाईबाबांजवळ परवानगी विचारायला गेले. श्री म्हणाले, 'बापूसाब ! बघू, त्याचा विचार उद्यां सकाळी.' बापूसाहेब म्हणाले, 'योग तर उद्यां सकाळी सात वाजतांनाचा आहे आणि तो साधायचा तर मोठ्या पहाटेला चार वाजतां तरी उठून इकडून निघालं पाहिजे.' तरी बाबा म्हणाले, 'बापूसाब, आपुन सकाळला बघू.'

बापूसाहेबांनी पुष्कळ विचारून पाहिले पण बाबांचे आपले एकच उत्तर, 'आपुन सकाळला बघू !' बापूसाहेबांची व त्यांच्या पत्नीची निराशा झाली. बाई म्हणू लागल्या, असा योग आयुष्यांतून एकदांच येतो. पुन्हां यायचा नाही. पण बापूसाहेबांना बाबांच्या आशेचे उल्लंघन करून जाववेना. उभयतांना ती रात्र फारच अस्वस्थतेची गेली. ती रात्र चावडीतील होती. पहाटेस बापूसाहेब काकड आरतीला गेले. आरति संपते न संपते इतक्यांत गांवांत ओरड झाली की शिवेच्या

ओळ्याला पाणी आले. बाबा बापूसाहेबांना म्हणाले, 'बापूसाब, तू सगळी रात्र मला लई शिव्या दिल्यास, पण देवाची दया ! गंगा आपल्यापाशी आली. जा, आतां आंधोळ करून ये.' त्याप्रमाणे बापूसाहेब, त्यांच्या पत्नी, व गांवांतील इतर लहान थोर स्त्री पुरुषांनी गंगेच्या पाण्यांत स्नाने केली.

गंगेचे पाणी येईल हे कोणाच्याही स्वप्नी नव्हते. पण त्या रात्री पुष्कळ कोस दूरवर कोठचा तरी बंधारा फुटला आणि शिरडीच्या शिवेच्या ओळ्यांत गगेचे पाणी त्या दिवशी पर्वणीच्या वेळी आले.

त्यादिवशी दोनप्रहरी आरतीच्यावेळी बापूसाहेब सकाळच्या घडलेल्या चमत्काराविषयी गहिंवरून बोलत असतांना, बाबा म्हणाले,

'अरे बापूसाब, देव किनई लई कनवाळू आहे ! आपुणच त्याच्यावर भरंवसा ठेवत नाही आणि सबूरी पकडत नाही'

सबूरी म्हणजे सतत न ढळणारी अद्दा !

× × ×

बाबांची करुणामयता

कृ: माधवराव देशपांडे यांनी सांगितलेली बाबांची एक लीला—

‘एकोणीसरें चौदा किंवा पंधरा सालची ही गोष्ट आहे. तो श्रीरामनवमीच्या यात्रेचा दिवस होता. त्या दिवशी बेसुमार यात्रेकरू श्री बाबांच्या दर्शनाला आलेले होते. किमानपक्ष साठ पांसष्ट हजारांवर यात्रा जमलेली होती. मामलेदार-साहेब, इंस्पेक्टर ऑफ पोलीस व इतर लहानथोर अमलदार बंदोबस्तासाठी हजर होते. बाबा सकाळपासून बसले होते ते अकरा वाजून गेले तरी आपल्या जाग्यावरून हालले नव्हते. भक्तमंडळीनी पोलीसांना विनंति केली की, ‘यात्रा कांहीं वेळ थांववून ठेवा आणि देवाला न्याहारी करू द्या.’ बाबा म्हणाले, ‘मला भूक नाही !’

यावेळीं बाहेर मशिदीच्या आवारंत व आसपास माणसांची रेटारेट चालली होती. दिवस उन्हाळ्याचे होते, अंगांतून धामाच्या धारा सारख्या वाहात होत्या. पण यात्रेकरूंचा उत्साह दांडगा होता. अशा वेळीं एक मराठमोळ्याची बाई, सुमारे पांसष्ट सत्र वर्षीची, वार्षेक्यानें शरीर कृश झालेले अंगांत कांहीं त्राण नाहीं अशी आवाराबाहेर गर्दीत सारखी आक्रोश करीत होती- ‘अरे ! गरीब म्हातारीवर दया कर रे ! बाबा, तुझं दर्शन देरे !!’ त्या भयंकर उन्हांत सारखी तळमळत होती. त्या रेटारेटीत नी गलवत्यांत तिच्याकडे पाहतो कोण नी तिचं ऐकतो कोण ? मी त्या गर्दीतून सेवेसाठीं देवाकडे जात होतो. त्या म्हातारीची ती दयाजनक हांक ऐकून, ती हांक देवाला (श्रीबाबांना) केव्हांच पोंचली होती, म्हणून की काय माझ्या मनाला कळवला आला. मी त्या म्हातारीचा हात पकडला आणि म्हटले, ‘चल,

बये माझ्यावरोवर ! मी तुला देवाचं दर्शन घडवतो !’

त्या म्हातारीला जो आनंद झाला तो मी केव्हांच विसरलें नाहीं. पोलीस मला ओळखत असल्यामुळे त्या भयंकर गर्दीतून आम्हांला आंत जायला वाव मिळाला. देवाच्या (श्रीबाबांच्या) जवळ जातांच त्या म्हातारीने आरोळी मारून देवाच्या कमरेला घट्ट मिठी मारली. तिच्या डोळ्यांतून अश्रुंचे पूर वाहात होते. कांहीं वेळ पर्यंत तिच्यानें बोलवेना. देवानें तिचं मार्थे व पाठ कुरवाळून तिला तिच्या घरच्या बारीकसारीक गोष्टी विचारल्या व म्हटले, ‘आये, मी कंवापासून तुजी वाट बघतुंग ! तू मला खायला काय आणलंस ?’

म्हातारीने म्हटले, ‘माझ्या बाबा, मी एक भाकर नि दोन कांदे आणले. वाट चालून चालून थकले. सकाळला ओळ्यावर अर्धी माकर नि एक कांदा खाल्ला. आतां मजपाशी अर्धी भाकर आणि कांदा आहे तो तु खा.’ असें म्हणून तिनें पदराला बांधलेली अर्धी भाकर आणि कांदा देवाला दिला. देवानें (श्रीबाबांनी) ते पदार्थ तेथेच्या तेथेच खाल्ले व म्हटले, ‘आये, तुझी भाकर मला लय गोड लागली ग !’

त्या म्हातारीला आपण कृतार्थ झालें असें वाटले. तिनें देवाच्या हातचा प्रसाद व उर्दीं घेतली व तेथून ती निघाली. म्हातारी आनंदानें बेहोष झाली होती. पोलिस पाठीनें तिला सुखरूप वाटेला लावून दिले. होतें. हें सांगून श्री. माघवराव म्हणाले, “ही गोष्ट मी कधी विसरणार नाहीं. जया मर्नी जैसा भाव, तया तैसा अनुभव !”

अर्वाचीन महीपति

श्रीदासगणूमहाराज

लेखक—ना. वा. गुणाजी

‘उल्हास साईभक्तीचा । दास गणूने विस्तारिला साचा ॥
वाढविला साई प्रेमरसाचा । स्वानंदाचा सागर ॥

—श्रीसाईसच्चरित अ. १५-३२

श्रीसाईलीलेच्या मार्गील अंकांत
(वर्ष ३४, अंक १ ला-जानेवारी-फेब्रुवारी-मार्च १९५७च्या अंकांत)
असें सांगितलें आहे की, नानासाहेब चांदोरकरांची दुसरी मोठी कामगिरी म्हणजे त्यांनी श्रीसाईबाबांच्या कीर्तीचा प्रसार स्वतः आणि श्रीदासगणू महाराज यांचे-द्वारा करून सुंबईच्या आजूबाजूच्या लोकांना बाबांच्या सहवासाचा आणि आशीर्वादाचा लाभ करून दिला. नानासाहेबाचे चरित्र वर नमूद केलेल्या व त्या पुढील अंकांत येऊन गेलें आहे. आतां त्यांचे बाबांच्या कीर्तिप्रसार-कामांतील साथीदार श्रीदासगणू महाराज यांचे चरित्र किंवा माहिती देणें हें क्रमप्राप्तच आहे. तेव्हां हें काम आतां करण्याचे योजिलें आहे.

कांहीं वर्षीपूर्वीं आम्हीं शिरडीस श्री साईबाबांच्या दर्शनासाठीं गेलें होतों. त्यावेळीं तेथील एका रहिवाशी भक्तानें असें सांगितलें कीं, प्रथमारंभीं पुष्कळ

वर्षीपूर्वीं दोन मोठे भक्त येथें येऊन बाबाची कृपा संपादन करिते झाले. ते भक्त म्हणजे (१) उपासनीबुवा आणि (२) दासगणू. पहिल्याला बाबांनीं खंडो-बाच्या देवळांत आणि दुसऱ्याला विष्णु मंदिरांत वसावयास लावून ध्यान, तपश्चर्या करण्यास सांगितलें. दोघांनाहि सिद्धि प्राप्त झाल्या. पहिल्याने आपल्या सिद्धीच्या जोरावर पुष्कळ संपत्ति मिळवून साकोरी नगराची स्थापना केली. दुसऱ्याची कामगिरी अतिशय महत्वाची अशी झाली. त्याने घनाचा परिग्रह न करितां वैराग्यवृत्तीने राहून काव्य-वाङ्गम्य यांचा सागर उत्पन्न केला वाढविला आणि आतां त्यांचे वय अजमासे ८७।८८ वर्षे असूनहि, तो वाढवीत आहेत. त्यांचे मानसपौत्र आयुर्विद्यापारंगत श्री. अनंतराव दामोदर आठवले यांनी नुकताच ‘संतकवि दासगणू महाराज-व्यक्ति आणि वाङ्गम्य’ हा ग्रंथ लिहून व प्रसिद्ध करून दासगणूमहाराजांच्या काव्योदधीची यथार्थ कल्पना

जनतेला करून दिली आहे. त्यांत दिलेल्या ग्रंथाची नामावली पाहून वाचक थक्क व आश्चर्यचकित होईल, इतकी ती श्रेष्ठ व मोठी आहे. त्या नामावलीचा नुसता ओळखता उल्लेख वाचकांच्या माहितीसाठी येथे करीत आहे. ग्रंथाच्या शेवटी त्यांच्या काव्यसंग्रहाची माहिती येणे प्रमाणे दिली आहे.

(१) संतचरित्रात्मक ओवीबद्ध ग्रंथ-भक्तिलीलामृत, संतकथामृत, भक्तिसारामृत इत्यादि ११

(२) ओवीबद्ध ऐतिहासिक चरित्र (शिवछन्नीविजय अपूर्ण) —१

(३) ओवीबद्ध पौराणिक कथा ३

(४) ओवीबद्ध स्तोत्रे —१०

(५) ओवीबद्ध टीकाग्रथ —८

(६) ओवीबद्ध निवेदन प्रकरणे (कांहीं अपूर्ण) —२४

(७) श्लोकबद्ध अष्टके व स्तोत्रे —३३

(८) खंडकाच्ये —२

(९) सुभाषिते

(१०) पोवाडे —१२

(११) प्रासांगिक स्फुट कविता —१७

(१२) आरत्या —१३

(१३) स्फुटपदे

(१४) भजनावली

(१५) कीर्तनोपयोगी व्याख्याने —८२

ज्यांची बुद्धी तीव्र असेल आणि ज्यांची शक्ति अलोट असेल, त्यांनी या काव्योदधीत आलोडन करून सुखसंपन्न व्हावै. नाहीतर, इतरांनी, डॉक्टर अनंतराव आठवले यांनी ग्रंथाच्या शेवटी, निवडक रलै (वेचे) काढून ठेविलेली आहेत.

त्यांचा यथाशक्ति आस्वाद व्यावा अशी सप्रेम सूचना करीत आहें.

आतां दासगणू महाराजांच्या कीर्तन पद्धतीविषयीं थोडेसें विवेचन करू.

पुणे, नगर, सोलापूर या प्रांतात श्रीबाबांची ख्याति पसरलेली होती, पण कोंकणच्या (मुंबईच्या) बाजूस त्यांची माहिती, नानासाहेब चांदोरकर आणि दासगणू महाराज या दोघांनी लोकांना करून दिली व त्यांना साईंभक्ति लाविली. दासगणू हे पूर्वी पोलिस खात्यांत नोकर होते. ते उत्तम कवि असून तमाशांत लावण्या रचून देत असत. नानासाहेवांनी त्यांना बाबांकडे नेलै. त्यांच्या घरी दामोदर वामन आठवले ऊर्फ दासुअण्णा नांवाचा एक पोरका, पण गोड कंठाचा व सुस्वभावाचा मुलगा होता. त्याला त्यांनी बाबाच्या आज्ञेप्रमाणे दासगणूकडे पाठवून दिलै. दासुअण्णाच्ये मराठी शिक्षण चांगलै झालै होतें. संस्कृताचाहि कांहीं थोडासा अभ्यास त्यांनी केला होता. त्यामुळे दासगणूच्या कीर्तनाची साथ ते उत्तम करूं शकले, यामुळे दासगणू आणि दासुअण्णा ही जोडी म्हणजे ‘दुधांत साखर’ किंवा ‘सोन्याला सुगंध’ असा प्रकार झाल्यामुळे त्यांची कीर्तने लोकांना फारच व्यावडत असत आणि परिणामकारक होत असत.

दासगणूंची नारदीय कीर्तन प्रथा

दासगणू एकदां शिरडीस असतां नीटनेटका पोषाख करून बाबांस भेटण्यास गेले. त्यांना वंदन केल्यावर ‘नवरदेवासारखा सजून कुठैं चाललास’ असा श्री बाबांनी प्रश्न केला. कीर्तन करावयास

जातों' म्हणून दासगणूनी उत्तर दिले. त्यावर बाबा म्हणाले—'अंगरखा फेटा कशास, किमर्थ केलास इतुका प्रयास' हा सर्व भार कशास अंगरख व्यावा, तो सर्व खालीं काहून ठेव' तेव्हां त्यांच्या आशेनुसार दासगणूनी सर्व पोषाख बाबाच्या चरणांवर ठेविला आणि तेव्हांपासून 'तनु उघडी डोई न पगडी। कासेसी साधीच पंचे—जोडी' यांत सांगितल्या-प्रमाणे कीर्तन करण्याची प्रथा पाडली.

'तैपासून उघडे सोज्ज्वल ।

हाती चिपळी गळां माळ
कीर्तन समर्थी सर्व काळ ।

गणूदास होवेळपर्यंत' ॥ २७ ॥

• ही नारदीय मूळ गादी ।

येथूनचि हरिदासांची मांदी ।
बाह्य रंगाची न ज्यां उपाधी ।
अंतःशुद्धिध्येय ज्यां ॥

—श्रीसाईसच्चरित, अध्याय १५

याप्रमाणे नारदीय पद्धतीने लोकांच्या विनंतीला मान देऊन दासगणू कीर्तन करू लागले. 'एका कवडीचाहि परिग्रह । किंवा दुराग्रह तेथें ना' (अ-१५-१९) असा त्यांचा कीर्तनाचा बाणा असल्यामुळे श्रोत्यांची अतोनात गदीं व अनिवार उडी कीर्तन प्रसंगी नेहमीं होत असे. इतर ठिकठिकाणीं ते कीर्तने करीत असत, तसेच शिरडीस रामनवमी उत्सव १९१२ सालीं सुरु झाल्यावर चवऱ्या वर्षापासून म्हणजे १९१६ सालापासून पुष्कळ वर्षे रामनवमीच्या उत्सवांत या नारदीय पद्धतीनेच कीर्तन करीत होते, अलीकडे कांहीं वर्षे हैं काम दुसऱ्याकडे सोपविले गेले आहे.

आतां दासगणूच्या कीर्तनाचा नमुना कसा असे आणि श्रोत्यांवर काय परिणाम

होत असे आणि त्यांना काय अनुभव वेत असे याविषयीं एक नमुना किंवा मासला येथे देत आहें.

चोळकराचा विनसाखरी चहा आणि

बाबांनीं या चहाची केलेली चहा

कोणत्याहि कीर्तन प्रसंगीं श्रोतृसमाज कसा असतो, आणि त्यांची आवडनिवड कशी असते हैं बहुतेकांना माहीत आहे. कोणाला हरिदासबुवांची व्युत्पत्ति आवडते, तर कोणाला त्याचे हावभाव, कोणाला त्याचें प्रेमानें नाचणें, कोणाला कीर्तनाचा पूर्वरंग (वेदान्त निरूपण) तर कोणाला उत्तररंग (आख्यान किंवा कथा) आणि पुष्कळांना त्याच्या नकळा आवडतात. 'ऐसे श्रोते बहुत असती । परी श्रवणे श्रद्धा भक्ति ॥ जोडे ईश्वर वा संतचरणीं प्रीति । ही श्रोतृस्थिति दुर्मिळ' (अ. १५०४२), एकदां ठाण्याच्या लोकांनी कौपिनेश्वर मंदिरांत दासगणूचे कीर्तन कराविले, नेहमीप्रमाणे ते कीर्तन 'सुश्राव्य' झाले. त्या प्रसंगीं ठाण्याच्या सिविल कोटीतील चोळकर नांवाचा एक गरीब उमेदवार उपस्थित होता. त्या कीर्तनांतील साईबाबाचे महिमान ऐकून चोळकर अत्यंत गहिंवरला. "आर्धींच चोळकर श्रद्धालु । आला साईप्रेमाचा उम लु । मनांत म्हणती बाबा कृपालु । करा सांभाळ दीनाचा' ॥ (अ. १५४६). कोणी देवाला अनेक तन्हांचे नवस करितात आपली कामना पूर्ण झाल्यास, इच्छा-भोजन किंवा सहस्र भोजन घालूं, ब्रह्मण संतर्पण करू शतगोदान देऊं किंवा अमुक रूपये देऊं असे अनेक नवस लोक करीत

असतात; पण चोळकर निर्धन, त्याचा गरिबीचा संसार, परीक्षा पास झाल्यास नोकरी कायम होणार, अशी त्याची स्थिति होती. तेव्हां त्यानें आम्हां गरीब लोकांसारखाच बाबांवर सर्व भार घालून असा नवस केला की.—

‘झालौं कृपेने पास जर।
होईन आपले पार्या सादर॥
वांटीन नांवाने खडीसाखर।
हाच निर्धार पै माझा’॥

—श्रीसाईसच्चरित अ. १५-५२

पुढे लवकरच देव (बाबा) त्याच्या नवसाला पावला. चोळकराची परीक्षा पास झाली आणि त्याला कायमची नोकरी लागली. पण पगार थोडा आणि कुडुंब-खर्च फार, अशी स्थिति असल्यामुळे शिरडीस जाऊन नवस फेडण्याइतकी पुंजी त्याचेजवळ जमेना. असें म्हणतात की, नाणेघाट (ठाणे जिल्ह्यांतील मुरबाड तालुक्यांतील एक घाट) किंवा सह्याद्रीचा अफाट कडाहि ओलंडितां येईल. पण गरीबाला ‘उंबरेघाट’ (घराचा उंबरठा) ओलंडितां येत नाही. म्हणजे द्रव्याभावीं प्रवास करितां येत नाही. चोळकराची स्थिति अशीच झाली. त्याला आपले घर व गांव सोडून जातां येईना. तेव्हां त्यानें काटकसर करण्याचे ठरविले, आणि साखरेशिवाय चहा घेण्यास सुरवात केली. याप्रमाणे कांही दिवस गेल्यावर प्रवास खर्चाची रक्कम जमतांच, चोळकर शिरडीस गेला आणि त्यानें आपला नवस फेडला. बाबांचे दर्शन घेऊन त्यांचे पुढे श्रीफळ ठेवून त्याने लोटांगण घातले आणि निर्मळ मन करून खडीसाखर

बांटली. आणि ‘म्हणती आजी मनोरथ सकळ | झाले सफळ की माझे (अ. १५-५९) चोळकर जोगांचे पाहुणे होते. जोगही त्यावेळी हजर होते. ते उठले आणि पाहुणे (चोळकर) जावयास निघाले. तेव्हां बाबा जोगांस म्हणाले—“पाजी यास चहाचे प्याले | भले भरले साखरेचे” (अ. १५-६१)

‘खुणेचीं अक्षरे पडतां कानी | चोळकर चमत्कारले मर्नी || आनंदाश्रु आले नयनी | माथा चरणीं ठेविला || चहा नाहीं बाबांस ठावा || येक्षणींच कां आठवावा || चोळकरांचा विश्वास पटावा | ठसा उमटावा भक्तीचा || —(अ. १५-६२-६४) बाबांनी त्याला या योगे असा इषारा किंवा समज दिली कीं, तुझी वाचादत्त (नवसाची) साखर मला पोचली. तुझा त्यागाचा नियमही पुरा झाला, दीर्घसूत्रतेचे (नवस लवकर न फेडण्याचे) प्रायश्चित्त (साखरेशिवाय चहा) तं जरी गुप्त ठेविले होतेस तरी तें सर्व मला कळले, तुम्हीं कुठैही असा, माझ्या पुढे भावाने पसा पसरतांच मी तुमच्या हृदयीं, अंतर्यामीं आहे असें समजा. बाबांचे हैं सर्वसाक्षित्व व अंतर्शीन खरोखर अलौकिक होय यांत शंका नाही आणि दासगणूच्या कीर्तनामुळे हैं चोळकरांना पटले.

दासगणू महाराजांचे बाबांविषयी अनुभवकथन

दासगणू महाराज हे अद्याप हयात आहेत. श्रीकृपेने ते शतायु-चिरायु होवोत आणि त्यांच्या हातून उत्तरोत्तर उत्कृष्ट वाञ्छय उत्पन्न होवो अशी आमची अपेक्षा आणि प्रभुपाशीं प्रार्थना आहे.

नुकतेच कैलासवासी ज्ञालेले, सॅलेम-मद्रासचे बाबांचे लुप्रसिद्ध भक्त श्री. बी. व्ही. नरसिंहस्वामी यांनी इतरांबरोबर दासगणूमहाराज यांचा बाबाविषयी अनुभव लिहून घेतला आहे आणि तो ‘भक्तानुभव’—भाग २ या आपल्या इंग्रजी ग्रंथांत प्रसिद्ध केळा आहे. तो देण्यापूर्वी दासगणूमहाराजांचे पूर्ववृत्त वाचकांच्या माहितीसाठी थोडक्यांत देत आहें.

दासगणू महाराजांचे पणजोबा अप्पाजी नारायण सहस्रबुद्धे; त्यांना ज्ञालेल्या पांच मुलांपैकी चवधे एकनाथ हे त्यांचे आजोबा. एकनाथाच्या चार मुलांपैकी वडील मुलगा दत्तात्रेय हे त्यांचे वडील. दासगणूचा जन्म शके १७८९, पौष शुद्ध एकादशीस अकोळनेरगांवीं

ज्ञाला. त्यांचे पाळण्यांतील नांव ‘नारायण’ असें ठेविले. पण मुलाला मांडीवर घेऊन पहातांना आजोबा एकनाथपंत म्हणाले—नारायण नांव कां ठेविले? गुलामाचें पोट पहाना? कर्से गणपतीसारखें आहे. कानसुद्धां पहा केवढे आहेत. याला आतां गणपतीच म्हणावयाचें. आजोबांची ही सूचना सर्वांना मान्य ज्ञाली आणि गणपति—गणेश हैंच नांव प्रचलित ज्ञाले. गणेश हैं बुद्धिमत्तेचें परम मंगल दैवत आणि त्याप्रमाणे दासगणूचे नांवहि अन्वर्थक ज्ञाले हैं त्यांच्या पुढील चरित्रावरून स्पष्ट ज्ञाले.

सात वर्षे ज्ञाली तरी त्यांचे शिक्षण सुरु ज्ञाले नाही. नवव्या वर्षी नगर येथे त्यांची सुंज ज्ञाली. त्यानंतर त्यांचे शिक्षण

For clean and delicious vegetarian food—

Please visit:—

NATIONAL HINDU RESTAURANT

Graham Road, Ballard Estate, Bombay

स्वच्छ व रुचकर शाकाहारी जेवणाकरिता

नैशानल हिंदू रेस्टारंटला

भेट द्या

(ग्रेहम रोड, बेलार्ड ईस्टेट, मुंबई)

कसेंवसें थोडेसें झालें. त्यांचे चुलते जनार्दनपंत यांनी त्यांच्या इंग्रजी शिक्षणा विषयीं फार खटपट केली. तेराच्या वर्षी ते इंग्रजी तिसरीत होते आणि चबदाच्या वर्षी इंग्रजी चवथीत गेले आणि त्यानंतर त्यांचें शिक्षण बंद पडलें. शके १८१३ मध्ये जामखेड ताळुक्यांतील बोरले अष्टयाचे जहागीरदार नारायणराव रानडे यांच्या कन्येशी दासगणून्चा विवाह पुणे थेंथे झाला. त्यानंतर ते नगरास आल्यावर भटकण्याचा, नोकरी किंवा उद्योगधंदा कांहीं न करितां चकाच्या पिटीत उगाच भटकण्याचा त्यांचा क्रम सुरु झाला हैं त्यांच्या चुलतीना न आवङ्णन ती त्यांना मर्मभेदक असें टोंचून बोलली. ते त्यांना न आवडल्यामुळे त्यांनी घराचा त्याग केला आणि ते नगराच्या रस्त्यावरून हिंडत असतांना पोलिस सुपरिटेंडेंट एम्. केन्डी यांची गांठ पडली आणि त्यांनी दासगणूला पोलिसखात्यांत नोकरी दिली आणि दरम हा नऊ रुपयांवर शिपाई नेमिले.

या खात्यांत काम करीत असतां त्यांच्या कवित्वरक्तीचा विकास झाला; आणि ते तमाशाकरितां पोवाडे, लावण्या वगैरे रचू लागले आणि ते पुष्कळांना आवङ्णले. या खात्यांत काम करीत असतांनाच त्यांना सदृगुरुपदेश झाला. इस्लामपूरचे राहाणारे श्री. वामन शास्त्री इस्लामपूरकर नांवाचे एक विद्वान् गृहस्थ, रामदासी सांप्रदायी असूनहि पंढरीचे वारकरी असे होते. त्यांना कांहीं सरकारी कामांत दासगणूनी श्री गोंद्यास जाऊन मदत करावी म्हणून वरिष्ठांकङ्गून लिहून आल्यामुळे दासगणू त्यांच्या तैनातीस राहिले. त्यांची वागणूक, सुस्वभाव वगैरे

पाहून दासगणूना फार आनंद झाला आणि त्यांनी त्यांचेपासून रीतसर मंत्रोपदेश घेतला. दासगणू हे कट्टर शिवमत्त असल्यामुळे त्यांनी बेलाच्या पानावरच शिवमंत्राचा उपदेश घेतला. गुरुच्या आज्ञेमुळे पंढरीची वारी पत्करली. पुढे कांहीं वर्षानंतर काशीस देह ठेवण्यासाठी ते निधाले तेव्हां त्यांनी दासगणूला बोलावून घेतले आणि भुसावळवरून प्रवास करितांना आपले आध्यात्मिक सर्वस्व दासगणूना दिले आणि परत जातांना त्यांना सांगितले की, हा मृत्युलोकच आहे, वेळ्यांसारखे दुःख करू नकोस, साईबाबा योग्य विभूति आहेत, आम्ही दोघे एकरूपच आहोत. तेच तुला वेळोवेळी मार्ग दाखवितील. पुढे नानासाहेबांच्या आग्रहामुळे दासगणू साईबाबांच्या भेटीस गेले.

श्री. वामनशास्त्री यांना संतति नव्हती आणि दुसरा शिष्यहि नव्हता. तेव्हां त्यांनी आपली सर्व मिळकत एका मृत्युपत्रानें दासगणूला दिली. पण हे गुरुपत्नीला आवङ्णले नाहीं, कांहीं मित्रांनी सहा दिला तरी दासगणूनी तें मृत्युपत्र जसेंच्या तसें गुरुपत्नीच्या स्वाधीन केले. खरे वैराग्य तें हेच आणि ही विरक्तवृत्ति अद्यापि दासगणूच्या अंगी बाणत आहे.

पोलिसखात्यांत नोकरी

शके १८१४ ते १८२५ या अकरा वर्षांच्या कालाकडे पाहतां दासगणूनीं श्रीगोंद्यास नोकरीचा आरंभ केला. मध्यांतील काळ जामखेडास घालविला आणि शेवटीं दोन तीन वर्षे नेवाशास काढलीं असें दिसतें. ही नोकरी करीत असतां

कान्हा भिल प्रकरण कसें उद्दवले आणि
त्यांना नोकरीचा कसा त्याग करावा
लागला इत्यादि हकीगत पुढे येणार आहे.

दासगणू महाराजांचे अनुभव कथन

जून १९३६ पुणे

दासगणू महाराज ऊर्फे

गणपतराव दत्तात्रेय सहस्रबुद्धे
ब्राह्मण, कीर्तनकार, वय अजमासे ६८
राहगार नांदेड, निजाम स्टेट
याचे कथन असें की :—

मी श्रीसाईबाबाना बन्याच वर्षांपासून
ओळखतो, त्यांची कांही हकीकत मी
माझ्या ग्रंथांत (१) भक्तिसारामृत,
अध्याय २६, ६५, ६६, ६७ (१९२५)

(२) भक्ति लीलामृत, अध्याय ३१
(१९०६) आणि अध्याय ३२ व ३३
आणि संतकथामृत, अ. ५७ यांत
दिली आहे. यांपैकी दुसऱ्या ग्रंथाचा
अध्याय ३१, आणि तिसऱ्या ग्रंथाचा
अध्याय ५७ हे बाबांच्या हयातींतच
प्रसिद्ध झाले होते.

बाबांच्या चरित्रांतील त्यांच्या कांहीं
आठवणी व गोष्टी त्यांच्या मुखांतूनच
आल्या आहेत. पण त्या फार थोड्या,
शिवाय माझा बाबांबरोबर फार काळ गेला
नाहीं, माझी त्यांची कचितच भेट होई,
मी शिरडीस असतांना बाबा मला फार
वेळ मशिर्दांत रहाणेस देत नसत, ते मला
विठ्ठल मंदिरांत जाणेस सांगत. तेथे
राहून मी संतचारित्रे आणि वर नमूद

**FOR VEGETARIAN MEALS AND COFFEE
MADRAS TYPE**

Visit:

CAFE MADRAS

Prop.- R. D. SHETTY

22, MANGALORE STREET,
BOMBAY 1.

कलेले ग्रंथ लिहीत असें आणि विष्णु सहस्रनामाचे पारायण करीत असे. वर नमूद केलेले ग्रंथ लिहण्याचे पूर्वी बाबां विषयी मी कांहीं चौकशी केली होती आणि कांहीं गोष्टी मला स्वतः माहीत होत्या. मी पोलीसखात्यांत हवालदाराच्या जागेवर होतो. तरी वाज्ज्याकडे आणि नाटकाकडे माझा विशेष कल होता. मला तमाशाचा फार नाद असून मी त्यांत भाग घेत असें. लावण्या व इतर छंदांत तात्काळ स्फूर्तींने कविता करीत असें. मी नोकरीत असतांना आणि नानासाहेब चांदोरकर हे कलेक्टरचे चिटणीस व डेप्युटी कलेक्टर असतांना त्यांनी मला साईबाबाकडे नेले. अगदी प्रथमपासूनच बाबानी माझ भविष्य जाणले, आणि माझी नोकरी, माझे छंद व मार्ग यांपासून परावृत्त करून माझे रक्षण करण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. माझ्या समक्ष त्यांनी नानासाहेबाना सांगितले की,—‘या मनुष्यास तमाशाचा छंद आणि आपल्या नोकरीचा नाद आहे. त्याने हैं सर्व सोडून द्यावे. नानासाहेबाना व मलाहि तेच सांगितले.

पण मला माझे छंद (तमाशा वगैरे) व नोकरीहि आवडत असत. हळुहळू मी तमाशांत भाग घेण्याचे बंद केले. पण नोकरी मला सोडतां येईना. प्रत्येक वेळी नोकरी सोडून देण्याचा उपदेश करण्यांत येई. तेव्हां ‘मी पाहतो, विचार करतो’ असें मी उत्तर देई. तेव्हां बाबानी सांगितले की, नोकरी सोडण्यास भाग पाडल्याशिवाय म्हणजे याचेवर कठीण प्रसंग ओढवल्याशिवाय हा कांहीं नोकरी सोडणार नाही. याप्रमाण सतत दहा वर्षे मी नोकरी

सोडून द्यावी म्हणून बाबानी एकसारखा माझ्यामागे प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष लकडा लाविला. पुढे माझेवर एकामागून एक असे कठीण प्रसंग कसे कसे येत गेले आणि त्या सर्वांतून शिक्षा, अपमान, हाल इत्यादिकांपासून बाबाच्या कृपेने माझी सुटका कशी झाली आणि शेवटी १९०३ साली मला नोकरी कशी सोडावी लागली हे मी पुढे सांगणार आहें.

बाबांची कमिशनवर साक्ष

बाबांची एकदां साक्ष झाली. त्यावेळी बाबांच्या पूर्वाश्रमांतील कांहीं गोष्टी उघडकीस आल्या, त्याविषयी मी प्रथम सांगतो. धुळ्याच्या तहसीलदार मॅजिस्ट्रेट कोटीत एका इसमावर चोरीच्या आरोपावरून कजा चालला होता. त्या आरोपीने, शिरडीच्या साईबाबाने मला हैं जवाहीर (चोरीचा माल) दिलेले आहे असें सांगून बाबांची साक्ष काढली. त्याप्रमाणे बाबांना समन्स आले. बाबानी तें घेण्याचे नाकारले, इतकेच नव्हे तर धुनीत (आगीत) फेकून दिले. बाबांवर समन्स लागू झाले आहे, असा बेलिफाकडून रिपोर्ट गेला. पण बाबा कांहीं धुळ्यास गेले नाहीत. त्यावर धुळे कोटीने बाबांवर वारंट काढिले. कोपरगांवचा चीफ कान्स्टेबल गणपत रामजी तें वारंट घेऊन आला. आणि त्यांतील मजकूर बाबांस सांगून माझेबरोबर धुळ्यास चला अशी विनांति करूं लागला. बाबाना पकडून नेण्याचे त्याला कांहीं घैर्य होईना. बाबा त्याला कांहीं दाद देईनात. ते रागवून शिव्या देऊं लागले, आणि तें वारंट मसणांत फेकून दे असें त्याला सांगू लागले. कॉन्स्टेबल घोटाळ्यांत पडला.

त्यावेळी मी तेथे होतो. नगरचे डेप्युटी कलेटर बाबाचे भक्त नानासाहेब चांदोरकर यांचा या कामी सहळा घ्यावा असें मी त्याला सांगितले. त्या प्रमाण त्यांचा सहळा विचारण्यांत आल्यावर त्यांनी असें सांगितले की, साईबाबा व त्यांचे भक्त यांना बाबांना धुळ्यास साक्षीस जावें हें आवडत नसेल तर, साईबाबा हे एक अलौकिक पुरुष आहेत. त्यांचे अनेक भक्त त्यांना ईश्वर मानतात, त्यांचेवर इतर सामान्य लोकां प्रमाणे कोर्टाची प्रोसेस (समन्स, वारंट वैगेर) लागू करणे हें गैर व अनिष्ट होईल, त्याकरितां त्यांची साक्ष शिरडीतच कमिशनवर व्हावी असा एक विशेष अर्ज तयार करून त्यावर पुष्कळ लोकांच्या सह्या घेऊन तो धुळ्यास पाठवावा. त्या प्रमाणे अर्ज पाठविण्यांत आला. तेव्हां कोर्टाने शिरडीस एक कमिशन पाठविले. नाना जोशी नांवाचे फर्स्ट क्लास मॅजिस्ट्रेट असिस्टेंट कलेक्टर हे बाबाची साक्ष घेण्यास शिरडीस आले. ते येण्यापूर्वी तीन तास बाबांनी एक टेब्ल व कांहीं खुच्यां मागवून मशिर्दीत एक हंगामी कोर्ट तयार केले. पुढे कमिशनर (नाना जोशी) आले आणि बाबांची साक्ष घेऊ लागले. ही अपूर्व व लोकात्तर साक्ष येण्यप्रमाण—

कमिशनर : आपले नांव काय ?

बाबा : मला साईबाबा म्हणतात.

क : आपल्या वडिलाचे नांव काय ?

बा : साईबाबाच.

क : आपल्या गुरुच नांव काय ?

बा : वेंकुसा (वेंकुशहा)

क : आपला पंथ किंवा धर्म ?

बा : कबीर

क : जात किंवा वंश ?

बा : परवरदिगर (अल्ला किंवा ईश्वर)

क : कृपा करून आपले वय सांगा.

बा : लाखों वर्षे.

क : आपण जे कांहीं सांगतां, ते सत्य आहे असें आपण शपथपूर्वक प्रतिशेवर सांगाल काय ?

बाबा : सत्य.

क : अमुक आरोपी आपणांस माहीत आहे काय ?

बा : मी त्याला आणि प्रत्येकाला जाणतो.

क : तो आरोपी सांगतो की, तो आपला भक्त असून आपलेपाशी राहत होता हें खरे आहे काय ?

बा : होय. मी प्रत्येकावरोवर राहतो. सर्वजण माझेच आहेत.

क : त्यांने सांगितल्याप्रमाणे आपण त्याला जवाहिर दिले काय ?

बा : होय—कोण काय कोणाला देतो ?

क : जर आपण त्याला जवाहिर दिले, तर ते आपणांस कसें मिळाले आणि आपल्यापाशी कसें आले ?

बा : प्रत्येक वस्तु माझीच आहे.

क : बाबा, त्याचेवर चोरीचा मोठा आरोप आहे, तो सांगतो की, ते जवाहिर आपण त्याला दिले.

बा : हें सर्व तुम्ही काय मांडले आहे. या सर्वांचा माझेशीं काय संबंध आहे ?

अशा उत्तरांनी कमिशनर थक्क झाले व थकले. पुढे काय लिहून घ्यावें हें त्यांना सुचेना. बाबा प्रत्येक प्रश्नाला होय म्हणून उत्तर देऊ लागले. तेव्हां अशी एक तडजोड सुचविणेंत आली की, शिरडी ग्रामाचो

डायरी मागवावी. कारण त्या डायरींत बाहेरचा कोण मनुष्य आला व तो किती दिवस गांवांत राहिला याची नोंद असते. चोरी झाली त्या सुमारास आरोपी शिरडींत आला होता किंवा नाही हें त्या डायरीवरून समजेल आणि त्यावेळी त्याचें नांव डायरींत नसेल तर ती गोष्ट नमूद करून ठेवावी. त्याप्रमाणे ती ग्राम-डायरी आणि विली आणि ती पाहतां आरोपी किंवा तत्सम कोणीहि शिरडी गांवांत आला नाही असें आढळून आले. बाबा तर शिरडी किंवा त्या गांवचा आसपास भाग सोडून बाहेर कधी जात नसत हें सर्वविश्रुत होतें. तेव्हां कमिशनरनीं बाबांना प्रश्न केला की, चोरीच्या वेळीं आरोपी शिरडींत बाबापाशीं नव्हता; आणि बाबांनी त्याला जवाहीर दिलें नाही. बाबांनी सांगितलें की, होय तसेच ! बाबांचे हें शेवटचेच उत्तर. झालें, बाबांची साक्ष संपली. सही करणेस किंवा अंगठा लावणेस त्यांना सांगितलें नाही. कमिशनवर झालेला जबाब धुळ्यास पाठविणेत आला आणि आरोपीवर गुन्हा शाब्दीत होऊन त्याला शिक्षा झाली.

बाबांचे वय किती होतें ठरवितां येत नाही. तसेच त्यांची जात, त्यांचे आईबाप याविषयीं हि कांहीं नकी सांगतां येत नाही. ४० वर्षांपूर्वी अजमासें ६५ अथवा ७० वर्षांची एक वृद्ध बाई साळुबाई शेलके मला भेटली होती. तिनें मला सांगितलें की, ८ किंवा ९ व्या वर्षी जेव्हां माझें लग झालें तेव्हां बाबा शिरडीस आलें आणि त्यावेळीं ते, आतां (१८९५) जसें ४०१५० वर्षांचे दिसलेतसें दिसत होते. दुसरी एक वृद्ध बाई सईबाई म्हणाली की, जेव्हां बाबा शिर-

डीस आले तेव्हां ते लहान मुलाप्रमाणे दिसत होतें. यावरून बाबाचें वय त्यांचे समाधीच्या वेळीं शंभरावर असावे असें वाटते आपलें वय किती हें, आणि पूर्वाभमाची विशेष माहिती बाबाना विचारणेस कोणाचीहि छाती होत नसे. तेव्हां याविषयीं नकी असें कांहीं सांगतां येत नाही.

पण बाबा केव्हां केव्हां स्वतःच आपली पूर्वांची हकीकत सांगत असत. आपल्या गुरु विषयीं त्यांनी पुष्कळदां सांगितलें की, (संतकथामृत ५७-२४) व्यकुशहा हे आपले गुरु होते आणि त्यांच्याच कृपेने हें हल्ळीचें पद (स्थिति) प्राप्त झालें आहे.

त्यांचेविषयीं पुष्कळ गोष्टी अतकर्य व गूढ असत. त्यांचे कांहीं चमत्कार मी स्वतः पाहिले आहेत व कांहीं दुसऱ्याकडून ऐकिलेले आहेत. (१) बाबांनी मशिर्दीतील पणत्या तेला ऐवजीं पाणी घालून (किंवा पाण्याचें तेल करून) संबंध रात्रभर पेटत ठेविल्या ही गोष्ट प्रत्यक्ष पाहिलेल्या खेडुतांनी मला सांगितली आहे. त्या दिवशीं बाबाना तेल देण्यास ज्यांनी नकार दिला त्यापैकीं प्रेमचंद मारवाडी हे एक होते. (२) मशिर्दीत छपरास फाटक्या चिंध्यांनी बांधून टांगलेली ‘बाबांची विचित्र शय्या’ म्हणजे एक वीत रुंद आणि चार हात लांब अशी लांकडाची फळी मी स्वतः पाहिलेली आहे. जमिनीपासून सात आठ हात उंचवर, व आव्यापासून हात दीड हात खाली टांगलेल्या फळीवर बाबा कसे चढत व उतरत असत हें एक मोठे आश्र्यंच होय. त्या फळीवर चोहांबाजूस चार पणत्या पेटलेल्या असत. बाबा तेथें कसे चढतात-

व तेथून ते कसे उतरतात आणि ती फळी त्यांचा भार कसा सहन करिते हैं पाहणेचा पुष्कळांनी प्रयत्न केला. पण यांत कोणलाहि यश आलें नाही. (३) भक्तलीलामृत, अध्याय ३१, औंव्या १२२ ते १४३ यांत सांगितलेली नारायण कृष्ण पेणशे यांची हकीकत—म्हणजे पेणशांची कांता परम भाविक व उदार मनाची अशी होती. तिला बाबाचें दर्शन सहज झालें, पण शिरडीत एक वेडापिसा मुसलमान ढोंग माजवून जग लुटाया वैसला आहे असें म्हणणाऱ्या पेणशांना बाबानी सहज दर्शन दिले नाही, उलट हाती धोंडा घेऊन मारण्यास तयार झाले. तेव्हां आपाचा वशिला लावून त्यांनी बाबाचें दर्शन घेतले इत्यादि—मी सदर पेणशाकळूनच ऐकिलेली आहे.

बाबासमोर भक्तलीलामृत (अध्याय ३१, ३२, ३३) हा ग्रंथ पोथीसारखा-बाचून दाखविण्यांत आला. तेव्हां नाना

साहेब चांदोरकरांनी सदरहु ग्रंथ बाबांच्या हाती दिल्याबरोबर बाबा उद्गारले की, हा ग्रंथ ठीक आहे.

मुसलमानाप्रमाणे दिवसा पांच तर सोङ्गुन द्या, बाबा एकदांसुङ्गां नमाज पडत नसत. फतिआ म्हणावयाचा असला म्हणजे तो कोणाकळून तरी म्हणवून घेत व केंद्रां केव्हां ते स्वतःहि म्हणत असत, तसेच कुराणांतील कांहीं भागहि म्हणत असत.

बाबांनी नानासाहेब चांदोरकरांना जो कांहीं उपदेश सांगितला, तो त्यांनी मला सांगितला. त्याला मी नीटनेटके रूप देऊन (भक्त लीलामृत अध्याय ३३) प्रसिद्ध केला. त्यांतील मुख्य भाग नानासाहेबांनी मला दिला (सांगितला) आहे. बाबांनी माझे समक्ष अद्वैताचें निरूपण केले आहे. ‘अहं ब्रह्मास्मि, तत्त्वमसि; सर्वं खलिवदं ब्रह्म’ हीं महावाक्यें बाबांनीं पुष्कळदां उच्चारलेलीं आहेत. बाबांना अवगत नाही असें कांहींच नाहीं.

स्थापना : विजयादशमी १९४२

— सुवर्ण संधि —

ज्यांच्या ठिकाणीं आत्मविश्वास असतो, त्यांचं जीवन नेहमीं जगण्यासारखं असतं.

पण केव्हां? जीवनांतील खोचखलग्यांची पूर्वसूचना मिळून योग्य

मार्गदर्शन होईल तेव्हां! माफक खर्चात योग्य सल्ला व

अचूक मार्गदर्शन आगाऊ सूचनेनुसार भेटा.

जी. एम्. भिवणकर

हस्तसामुद्रिक व ज्योतिषी

प्लॉट नंबर ३७४, आऊट हाऊस, ८ ला रस्ता, पॉवर हाऊसजवळ, खार मुंबई २१
भेटण्याच्या वेळा : शनिवारी ३ ते ५-३० पर्यंत व रविवारी निवँकेला सुटी
असेल त्या दिवशी सकाळी ९ ते १२ व दुपारी ३-३० ते ५-३० पर्यंत.
आगाऊ भेटीसाठी पत्रव्यवहार करावयाचा असल्यास मंगळवारपर्यंत करावा.

बाबा बहुधा जै कांहीं करीत असत, त्याचा अर्थ किंवा बोध स्पष्ट असे. याविषयीं एक उदाहरण देतों. कोपरगांवास वालेंबी मास्तर नांवाचा एक स्टेशन मास्तर होता. त्याची बाबांवर श्रद्धा नव्हती. त्यांनी मला व इतर भक्तांना सांगितले कीं, बाबा हा वेडापीर आहे, त्याचें तुम्हीं इतके स्तोम कां माजवितां? तथापि माझ्यावरोवर शिरडीस बाबाचें दर्शनास येण्यास मीं त्यांचें मन वळविले. आम्ही जेव्हां बाबांच्या दर्शनास गेलें, तेव्हां ते बासने—पात्रे धुवून ती जमिनीवर ‘मुख खालीं व तळ वर’ अशी ठेवीत होते. हें असें कां अस वालेंबी मास्तराने विचारले. बाबा म्हणाले कीं, प्रत्येक पात्र जै माझेकडे येतें तें ‘अघो-मुख’ म्हणजे अग्रहण स्थितीत येतें.

कान्ह्या भिळ

इ. स. १८९८-९९ चे सुमारास कान्ह्या भिळ नांवाचा एक डाकू (दरवडे-खोर) नगर व बीड जिल्ह्यांत म्हणजे त्रिटिश मुलुखांत आणि संस्थानांत चोन्या, खुन करून डुमाकुल घालीत होता. एक सारखे तीन वष पोलीस त्याच्या पाठीवर (शोध करीत) होते. पण तो कांहीं सांपडेना. त्यावेळीं मी एक साधा हवालदार होतों. त्याची हालचाल पाहून रिपोर्ट करण्यासाठी माझी व दुसऱ्या तिघां इसमाची स्पेशल गुत हेर म्हणून नेमणूक झालेली होती. कान्ह्या भिळ फार धूर्त व लबाड होता आणि त्याचे गुप्त हेरखाते इतके कांहीं हुशार व तरवेज होते की, त्यांनी त्या तिघां इसमांना गांठून एका मागून एक असे ठार केले. माझे हातून फारसे काम झाले नव्हते म्हणून मी कुचकामाचा व निरुपयोगी आहे.

आणि मी कसून प्रयत्न केला पाहिजे असा आमच्या इन्सपेक्टरसाहेबानीं रिपोर्ट केला. त्यावेळीं माझा रामदासी बाणा असे आणि लोणीवर्णी येथील राममंदिरांत राहून कीर्तन करीत असें. तेथील गंगाराम पाटील हा त्या भिळाचा मित्र असून त्याला भेटावयास पुष्कळदां येत असे; त्या भिळांनी माझ्या विषयीं सर्व माहिती (माझें नांव, बकल नं. ७२७, स्टेशन वैरे) मिळविली आणि एके दिवशीं तो मला गोळी घालून ठार मारण्यास आला. मी राममंदिरांत गेले आणि हे प्रभो, मला वांचीव’ अशी श्री रामाची प्रार्थना केली. माझ्यावर आपली नजर आहे अशी मला ताकात देऊन तो भिळ निघून गेला. त्याच्या साथीदारांनी माझ्यावर पाळत ठेविल्यामुळे मला तो गांव सोडतां येईना. त्या खेड्यांतील मुलांकडून त्या भिळाचा कार्यक्रम व हालचाल याविषयीं मी माहिती मिळविली व ती पोलिसांना कळविली. तो भिळ ज्या टेकडीत छपून बसला होता, त्या भोंवतीं पोलिसांनी गराडा घातला. पोलीसांची व त्याची गोळीबारांनी लढाई जुंपली, कांहीं पोलीस मारले गेले व तो भिळ पसार झाला.

मला हृदयाचा विकार जडला आहे असे सर्टिफिकेट मिळाल्यामुळे गुप्त हेराच्या कामांतून माझी सुटका झाली. त्यानंतर लोणीवर्णीच्या खेडुतांनी त्या दरवडेखोराला आश्रय दिला म्हणून राळे मामलेदारासमोर खटला सुरु झाला. त्या गांवच्या पाटलाने मला वेळेवेळीं माहिती देऊन मला मदत केली अशी मी पाटलातकै साक्ष दिल्यामुळे तो दोषमुक्त होऊन सुटला.

मी माझी हद सोडून रजा न घेतां एक क्षेत्राला गेली आणि गोदावरी तीराला जाऊन गोदेचे पाणी हाती घेऊन बाबाची प्रार्थना करून असा नवस (प्रतिश) केला की, जर बाबाने माझा बचाव केला, तर मी नोकरी सोडून देहेन. नंतर त्या त्या क्षेत्री कांही उटाळुटीच्या मालासहित एक टोळी मला आढळली. ती टोळी व माल पकडून गांवच्या अमिनाबरोबर बाबून साहेबाकडे त्याच्या ठाण्यावर (मुक्कामावर) पाठिविण्यांत आला. दैवीचमल्कारामुळे माझी सुटका झाली आणि साहेबाचं चांगले सर्टिफिकेटहि मिळाले. फौजदार व्हावें अशी माझी तीव्र महस्त्वाकांक्षा होतीच. याकरितां मी परीक्षेस बसून तीत पासहि झाले. पण बाबानी मला सांगितले की, मला फौजदारी मिळणार नाही.

माझी एका गांवी बदली शाळी आणि तेथे जाताना शिरीवरून जावे लागले. मी नोकरी चालू ठेविल्यामुळे, तें बाबाना वावडणार नाही असें बाहून मी त्यांचे दर्शन घेण्याचे टाळून घिरडी गांवावहिरन्या मोठ्या रस्त्याने चालले. पण योगायोग असा की, मी लैंडीपाईं मोठ्या रस्त्यावर येतांच, बाबा माझे समोर दत्त म्हणून उमे राहिले. तेव्हां मी घोड्यावरून उतरून

त्यांचे चरणावर मस्तक ठेविले. मशिदीकडे वेण्यास त्यांनी मला सांगितले. तेव्हे गेल्यावर बाबानी मला विचारले—गण गोदेचे पाणी हातांत घेऊन कोणी नवस केला? मी उत्तर दिले, त्यांत काय विघडले, मी खरोखरीच नोकरीचा राजीनामा देणार आहे. त्यावर बाबा म्हणाले—जरा थांब, सर्व कांही सुरक्षितपणे चालूव्यामुळे तुं कांही आसत्रै ऐकागर नाहीस.

या नंतर माझा कांही अपराध नसतां मी दुसऱ्या एका संकटांत सापडले. एका शिक्षा झालेल्या आरोपीच्या दंडाची ३२ रु. रकम वसूल होऊन सरकारांत जमा करण्यासाठी माझे गांवी पाठविण्यांत आली. ती माझ्या पश्चात माझ्या असिस्टेंटने घेऊन दाबून टाकिली. पुढे त्या आरोपीची सुटका न झाल्यामुळे त्या दंडाच्या रकमेविषयी तकार होऊन चौकशी सुरु झाली आणि मला सर्सेंड करण्यांत आले. हे प्रकरण माझेवर शेकणार आणि मला शिक्षा होणार असें दिसू लागले. यातून माझी सुटका झाली तर मी नोकरी सोडीन असा मी पुन्हा नवस केला आणि रोबटी माझी सुटका झाल्यामुळे मी १९०३ साली नोकरीचा राजीनामा घेऊन मोकळा झाले.

[व्यूर्ज]

Estd.: 1934

Phone: 39288

CAMERA HOUSE

136, Girgaon Road,
BOMBAY 4.

For

DEVELOPING, PRINTING, ENLARGING Etc.

सगुण भक्तील मोक्षाची कल्पना

लेखक- ग. ल. रेणे (वी. प.), पनवेळ

सगुणोपासकांची मोक्षाची कल्पना
 आणि निर्गुणोपासकांची मोक्षाची कल्पना यांमध्ये वरवर पाहणारांसही फार मोठें अंतर आहे असें दिसून येतें. ज्ञानमार्गी निर्गुण उपासनेचा स्वीकार करीत असल्यामुळे त्यांचे अंतिम ध्येय ब्रह्मसाक्षात्कार हैं आहे व हैं ब्रह्म निर्गुण, निराकार निरंजन निष्क्रिय आहे असें त्यांचे मत आहे. अर्थात् ह्या निर्गुण निराकार ब्रह्ममध्ये स्वतःचा म्हणजे स्वतःच्या आत्म्याचा लय होणे ही त्यांची मोक्षाची कल्पना आहे. हा मोक्ष संपादन करण्यास या पृथ्वीलोकावरून स्वर्गसारख्या दुसऱ्या एखाद्या लोकास जाण्याची आवश्यकता नाही. असुच्च भूमिकेवरील साधकास ह्या लोकीं आणि ह्या जन्मांतच मोक्षप्राप्ति होणे शक्य आहे. ‘न मोक्षो न भसः पृष्ठे न पाताले न भूतले ! सर्वांशासंक्षये चेतःक्षयो मोक्ष इतीष्यते—‘योगवासिष्ठ’

मोक्ष हा आकाशांत नाही की, पाताळांत नाही. तसेच तो या पृथ्वीवरहि नाही. एकूण एक आशांचा क्षय ज्ञाला असतां चित्ताचाहि क्षय होतो. मन निवृत्तिक होणे ह्याचेच नांव मोक्ष. या कारणे गा रघुनाथा। मनोल्लास मात्रेचि बद्धता। तें मन होतांचि प्रशमता। मोक्ष आईता स्वतः सिद्ध ॥

(यो. वा.) जीवन्मुक्तास स्वस्वरूपाचें म्हणजे ब्रह्माचें अखंड ज्ञान ज्ञाल्यावर अज्ञान व तत्कार्य यांचा निरास होऊन अखंड ब्रह्माचा साक्षात्कार होतो व तो कर्मबंधापासून मुक्त होऊन या जन्मांतच मोक्षाचा अधिकारी होतो. त्याचा देहपात ज्ञालाच पाहिजे असें नाही. हठ जीवन्मुक्ति ज्ञालिया । तेचि विदेहमुक्ति गा रघुराया । देह नाशिल्या त्या अधिक येईल । का देह असलिया ब्रह्मता जाईल ॥ (यो. वा.) जीवन्मुक्ताचा देह असणे व नसणे या दोन अवस्थांमध्ये तत्त्वतः मुळीच भेद नाही. कारण वसिष्ठ मुनि म्हणतात, जैं कां अपरोक्ष साक्षात्कार । जाला तेव्हांचि तो निर्विकार ॥ जीवन्मुक्त अपरोक्ष साक्षात्कार ज्ञाल्यावर आयुष्याचा क्षय होई तोपर्यंत निर्विकारपणे देहधारणा करतो व देहपातानंतर आपो आपच विदेहमुक्तीस प्राप्त होतो.

निर्गुणोपासकांचे मर्ते जगाचें आदिकारण निर्गुण निराकार परमात्मा आहे, सगुणोपासक जगत्तचें आदिकारण सगुण साकार वस्तु मानतात. शंखचक्र गदापद्मपाणि पीतांबरधारी श्रीविष्णु ही ती सगुण साकार वस्तु होय. हरि नारायण पुरुषोत्तम हे विष्णुचे पर्याय शब्द होत. श्रीविष्णूची भार्या लक्ष्मी, हीच चित्प्रकृति. हिन्द्यामुळे विष्णूला लक्ष्मीपतित्व प्राप्त ज्ञालें. अखिल

विश्व त्यानेच उत्पन्न केल्यामुळे, जगत्कर्तृत्वाहि
त्याजकडे सहजच आले. सर्वशत्व, जग-
त्कर्तृत्व व लक्ष्मीपतित्व या तीन गुणांशिवाय
भक्ताला श्रीविष्णुचें सर्व वैभव प्राप्त
होईल. सगुणोपासक अद्वैताचा अंगीकार
करीत नसले तरी आकाशादि
पंचमहाभूते, सूर्यचंद्रादि ज्योति, प्राणी,
वृक्ष, नद्या, समुद्र, इतकेंच काय हॅ सर्व
विश्व श्रीहरीचें स्वरूप आहे असें मानतात.
ते म्हणतात, आपणहि श्रीहरीचेंच रूप
आहो, असें मानून श्रीहरीला वंदन करावें.
‘आपणाची तो हरि ऐसे अद्वैत। अनुभवी-
तच भक्ते वंदावें’॥

निर्गुण ब्रह्माची कल्पना व्यक्त करण्या.
करितां निर्गुणोपासकांस द्वैताचा आश्रय
करावा लागतो. सगुण भक्तांसही निर्गुणास
अजिबात टाळतां येणे शक्य नाही, हॅ
पुढील उद्धारांवरून दिसून येईल. तुकाराम
महाराज म्हणतात, तुम्ही बैसलाति निर्गु-
णाचे खोले। आम्हां कां हे डोळे कान दिले॥
‘१५०६’ (तु. गा. शंकर पांडुरंगी) तरी
कर्तृत्व पाहै गुणाचें। ज्ञान तेव्हां गुणापरतें
निर्गुणाचें। तो मळाव पावतो म्हणजे सगु-
णाचें। साधर्म्य पावतो (यथार्थ दीपिका)
१४-११.

सत्वे प्रलीना स्वर्यांति नरलोकं
रजोमयाः तमोल्यास्तु निरयं यान्ति
मामेव निर्गुणाः ॥ भागवत XI 25-22
या श्लोकावर पुढील टीका एकनाथ
महाराजांची आहे. सर्वांभूतीं मी आत्मा
पूर्ण । ऐसे ज्याचें अखंड भजन । तो
जितांचि तिन्ही गुण । जिणोनी निर्गुण
पावती ॥ माझें स्वरूप निज निर्गुण ।
अथवा वैकुंठीचें सगुण । दोन्ही एकची
निश्चये जाण । सगुण निर्गुण समसाम्य ॥
का रूप स्मरतां पावे रूप । तरी निर्गुण
स्मरतां निर्गुण रूप । पावेल की ऐसा
प्रताप । मरणकाळीं ही ॥

उत्पत्तीची प्रक्रिया

मुक्तीची कल्पना येण्यास उत्पत्तीची
प्रक्रिया स्यूलरूपानें माहित असणे आव-
श्यक आहे. भागवत सांप्रदायानुसार जीव
व शिव यांमध्ये अभेद नसून जीवात्मा
व परमात्मा या दोन्ही भिन्न वस्तु आहेत.
भूमिरापोऽनले वायु खं मनो बुद्धिरेवच ।
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टघा ॥
‘भ. गी. vii-४, पृथ्वी, उदक, अग्नि,
वायु, आकाश, मन, बुद्धि आणि अहंकार
मिळून जड प्रकृति होते. याशिवाय

Gram: ARTLEATHER

Phone: 71615

THE WESTERN INDIA MFG'S AGENCY Private LTD.

Specialists in P. V. C. Art Leather Cloth in Charming
Designes for furnitures, Book Binding Cloth & Auto
Seat Covers. Motor and Bus Body Fittings Accessories
& Chemois Leather etc.

456, Sandhurst Road, Besides Gold Field Leather Works.

BOMBAY 4.

चेतना—चित्प्रकृति आहे. ही च श्रीहरिप्रिया लक्ष्मी होय. ही लक्ष्मी श्रीविष्णुच्या आशेने जड प्रकृतीस सुषिकार्याविषयी प्रेरणा देते. महणूनच गीतेतील ‘मम योनिर्महद्ब्रह्म’ या पादांतील ब्रह्म शब्दाचा अर्थ द्वैतसांप्रदायी चित्प्रकृति महालक्ष्मी असा करतात. भगवान् विष्णु सर्व विश्वाचें निमित्तकारण असून प्रकृति ही उपादान कारण आहे. दोन्ही प्रकृति चेतना व अचेतना, परमात्मा जो श्रीहरी त्याच्या स्वाधीन असतात. देवी लक्ष्मी आपल्या तमोगुणाभिमानी अशा दुर्गारूप शक्तीने मिथ्याज्ञान उत्पन्न करून सर्व जीवांना मोहित करते, पण जे श्रीविष्णुची भक्ति करतात, ते अज्ञानापासून दूर होऊन निरतिशय, आनंदयुक्त, व समानरूप देणाऱ्या अशा मुक्तिप्रत जातात. मुक्त झालेले जीव विष्णुलोकास गेल्यावर मरण व दुःख यांनी रहित असा चांगला देह पावतात. वैकुंठ लोक अचेतन असला तरी तो नित्य आहे. कारण चित्प्रकृति महालक्ष्मी आपल्या प्रिय परमात्म्याच्या संतोषाकरितां वैकुंठ लोक रूपानें तेथें वास करते. भगवान् श्रीविष्णु हाच सचिदानन्द परब्रह्म, परमात्मा होय. वैष्णव पंथाला अभेदाभास महणजे परमेश्वर व जीव एकच आहेत, ही कल्पना मान्य नाही. त्याच्या मतें जीव चित्स्वरूपी नित्य आहे. जीव ईश्वराचें प्रतिबिंब आहे. तरीपण तो अल्पशक्ति व परतंत्र आहे. तो अपूर्ण असून किंचित् ज्ञ आहे. जीव स्वरूपतः अज व अमर आहे. जेव्हां तो मर्यादेहांत प्रवेश करतो, त्यावेळीं तो जन्मास आला व ज्यावेळीं तो शरीरांतून बाहेर पडतो त्यावेळीं तो मेला असें आपण म्हणतों.

अद्वैतवादीहि जीव आणि ईश्वर ही निराळी तत्त्वें मानतात. त्यांच्या मतेही हा ईश्वर स्वतंत्र सर्वज्ञ असून तो मायेचे नियंत्रण करणारा आहे. व जीव अल्पश, ईश्वराच्या अधीत आहे. अद्वैत्यांची माया हीच भागवतांची श्रीहरिप्रिया महालक्ष्मी होय. द्वैती व अद्वैती यांच्यामध्ये विशेष दिसून येतो तो हा की, जीव व ईश्वर या दोन तत्त्वांपलीकडे निर्गुण निराकार परब्रह्म महणून आणखी एक तत्त्व आहे व हा ईश्वरही अखेर परब्रह्मामध्ये लीन होतो असें अद्वैतवादी मानतात.

अन्ते मतिः सा गतिः

अन्तकाळाचे वेळी प्राण्यास ज्या वस्तूचे स्मरण होतें त्या रूपास तो जाऊन मिळतो असा समज आहे. त्याला भगवंताचें स्मरण झालें तर तो भगवद्भावास प्राप्त होईल. निर्गुणोपासका निर्गुणमुक्ति । सगुणमुक्ति ज्याला सगुण भक्ति । अन्य देवता भक्ता व्यक्ति । त्याचि देवाची ॥ मनुष्याला एखाद्या चतुष्पाद प्राण्याचें स्मरण झालें तर, त्याला त्या चतुष्पाद प्राण्याचा जन्म येईल. भरत राजा विवेकी उदंड । ज्याच्या नांवें हैं भरतखंड । तो हरिण शिशु आठवितां अखंड । हरिणची अंतीं झाला । ह्या महापराक्रमी ऋषभसुत भरतराजानें आपलें समुद्रवलयांकित पृथ्वीचें राज्य टाकून केवळ भगवद्भक्तीकरितां अरण्याचा आश्रय केला. तो त्याच जन्मांत मोक्षास जावयाचा परंतु विधिलिखित निराळें होतें. एकदां तो गंगा, नदींत स्नान करीत असतां त्यांने अकस्मात सिंहाचो आरोळी ऐकिली. आजू बाजूस पहातो तों आसन्नप्रसव अशी एक हरिणी सिंहाच्या भीतीने गर्भगाळित

झाली. पाण्यांत तिचा गर्भ पडला. दयार्द अंतःकरणानें भरतानें तें पोर बाहेर काढलें. पण हरिणी तेथून भीतीनें केव्हांच नाहींशी झाली होती. भरतालाच त्या अतिदीन मातृविहीन पोराचा सांभाळ करावा लागला. होतां होतां त्याची त्या हरिणावरची ममता वाढत गेली व त्याचें मनच मृगमय झाले. त्यांतच त्याचा अंत झाला व पुढील जन्म त्याला मृगाचा प्राप्त झाला. त्या जन्मांत त्याला भगवंताचें स्मरण असल्यामुळे पुनः मनुष्य जन्म लाभला. हाच पुढे जडभरत म्हणून प्रसिद्ध झाला व त्याच जन्मांत त्याला मोक्षाची प्राप्ति झाली. यासाठीच भगवान् श्रीकृष्ण भगवद्गीतेत सांगतात—

अंतकालेच मामेव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम्। यः प्रयाति स मङ्गावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ९-५ तस्मात् सर्वेषु कालेषु मां अनुस्मर... ॥

जो पुरुष माझें स्मरण करीत देहत्याग करतो तो माझ्याच साक्षात् स्वरूपाला पोंचतो. याकरितां सुदोदित सर्वकाळी माझें स्मरण कर. तेणेकरून नित्य सुखात्मक अशी जी मुक्ति (वैकुंठ लोक) तीत मजजबळ येऊन सुख भोगशील.

द्वैतपंथ व निर्गुणमुक्ति

निर्गुणोपासक, भक्ति हें ज्ञानाचें साधन मानतात तर सगुणोपासक ज्ञानाला भक्तीचें साधन मानतात, पहिला पक्ष म्हणतो, ‘ज्ञानेन व हि कैवल्यं’ ज्ञानेनेच मोक्ष मिळतो तर दुसरा पक्ष म्हणतो भक्तीनेच मोक्ष (वैकुंठवास) मिळेल. दोन्ही पक्ष कर्मपेक्षां ज्ञानाची योग्यता अधिक मानतात. वैष्णवांच्या सिद्धान्ताप्रमाणे भगव-

ताचे ठिकाणी अनन्यभक्ति ठेवणारांस हें ज्ञान प्राप्त होतें. ह्या ज्ञानालाच मगवान अद्वैत अथवा आत्मज्ञान म्हणतात. ‘ऐसा सर्वज्ञ आत्मज्ञानी । वासुदेव अवधा म्हणोनी । आत्मरत अद्वैत भजनी । तोचि भक्त ॥ जड चतन्य सर्वही । चराचर आकार जितका कांही । वासुदेवांचूनि नाही । तोचि भक्त ॥ आत्माचि ब्रह्म निराकार । तोचि नित्यमुक्त परमेश्वर । साकारी देखे निराकार । तोचि भक्त ॥ शुद्ध सत्त्व ब्रह्माची केवळ । साकार दिसे भक्तवत्सल । गुणत्रयाचा विटाळ । जेथें नसे ॥ (निगमसार) ज्याला ज्ञानमार्गी निर्गुण ब्रह्म म्हणतात त्यालाच भक्तिमार्गी श्रीहरिरूप सगुण ब्रह्म मानतात. ‘ब्रह्मैव तेन गंतव्यं’ या गीतेतील पदावर टीका करतांना वामन पंडित म्हणतात. ‘ब्रह्मैव तेन गंतव्यं’ म्हणोनी । सगुण ब्रह्म सूचवूनि । ऐसे निर्गुण प्राप्ती करूनी । भजतां पावावें ब्रह्मसगुण । सगुण म्हणावें नांवें । परी सगुणत्वही ब्रह्म एव ॥ ज्ञान हें भक्तीचें साधन मानल्यामुळे अगोदर निर्गुण ब्रह्माचें म्हणजे अज, अव्यय अशा श्रीहरीचें ज्ञान संपादन करावें. ह्याचाच अर्थ सर्व प्राण्यांशीं आत्मत्वानें वागावें. ‘विद्या विनय संपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि । शुनि चैव श्वपाकेच पंडिताः समदर्शिनः ॥’ भ. गी. प्रत्येक प्राण्याचे ठिकाणी सर्वातर्यामी ईश्वर स्वरूप अंशानें आहे. त्यामध्ये भेदभेद नाही, अशा वृत्तीनें वागणे हें अपरोक्ष ज्ञान प्राप्तीचें एक साधन आहे. ‘असोनि निर्गुण ज्ञान । निर्गुणत्वे सगुण ध्यान । करितां नित्य सुखानुभव निधान । सगुणमुक्ति ऐसे श्रुति बोले ॥’ जगाचा बाध करून परमात्म्याकडे पाहण्यापेक्षां परमात्मा म्हणजे

श्री वासुदेवच सर्वे विश्वांत भरून राहिला आहे असें सुमजणे म्हणजे जगांतच राहून जगाकडे समटृष्टि ठेवून वागण्याच्या पद्धतीने सामान्य माणसाच्याच काय, पण जीवन्मुक्ताच्या आयुष्यालाहि पूर्णता येते असें द्वैतमार्गीतील थोर थोर अधिकान्यांचे म्हणणे आहे. ‘सर्वे प्राण्यांच्या अंतर्यामी वास करणारा उत्तम पुरुष जो भगवान् त्या भगवंताच्या केवळ गुणानुवाद श्रवणानेंच कोणत्याहि फलाची इच्छा न करतां आणि भेदबुद्धीचा स्पर्श न होऊ देतां व व्यावहारिक अडचणी न जुमानतां भगवद्धक्तीची दृढ कास धरून राहणे ही निर्गुणभक्ति होय. त्यांना सालोक्य, सार्ष्टि, सामीप्य व सारूप्य या चार मुक्ति देऊ केल्या तरी ते घेत नाहीत. त्यांना भगवान् सेवेवांचून अन्य कांही नको असते. हाच आत्यंतिक भक्तियोग होय. या आत्यंतिक भक्तियोगानें मनुष्य त्रिगुण कार्यभूत संसारसागराचे उल्लंघन करून ब्रह्मस्वरूपाप्रत पोहोचतो.’ (वेदान्तप्रदीप.)

सायुज्यता

निर्गुणमुक्तीला सायुज्यता असें दुसरे नांव आहे. या स्थितीमध्ये पुनर्जन्म नसल्यामुळे दुःखाचा नाश होतो खरा परंतु तेथे सुखाचाहि अनुभव राहात नाही म्हणून ज्ञानी भक्त ईश्वराजवळ मुक्ति न मागतां भक्तिच मागतात. भक्तीमुळे त्यांस देहपातानंतर सगुण मोक्ष अथवा वैकुंठवास प्राप्त होतो. असें भागवत पंथ सांगतो. शंकराचार्यांचे मत याच्या उलट आहे. त्यांच्या मते सायुज्यता प्राप्त शालेल्या ज्ञान्याला आत्यंतिक सुखाची व शाश्वत दुःखाभावाची प्राप्ति होते.

तैत्तिरीय उपनिषदांतील आनंद मीमांसा प्रकरणांत सांगितलें आहे, ‘कोणा एका बलवान्, दृढस्वभावी, वेदाध्ययन केलेल्या तरुणाला पृथ्वीचे राज्य मिळाले म्हणजे जो आनंद होतो तो एक मानुषानंद होय. शंभर मानुषानंद म्हणजे मनुष्य-गंधर्वाचा एक आनंद. आनंदरूप ब्रह्म जाणणाऱ्या निष्काम श्रोत्रियाला हा आनंद होतो. मनुष्य गंधर्वाच्या शंभरपट देवगंधर्वाला, देवगंधर्वाच्या शंभरपट ज्यांना पुनरावृत्ति नाहीं अशा पितरांना आनंद होतो. त्यांतर आजानदेव, कर्मदेव, देव, इंद्र, बृहत्पति, प्रजापति यांच्या यथाक्रम प्रत्येकाच्या शंभरपट आनंद म्हणजे ब्रह्मानंद होय.’ ब्रह्माचा साक्षात्काररूपी आनंद जो जाणतो त्याला कसलेहि भय राहात नाही. म्हणूनच ‘आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् न विभेति कदाचन’। असें म्हटलें आहे. पण वामन पंडित म्हणतात. जे टाकुनी सगुण। ध्याती केवळ शुद्ध निर्गुण। त्यांसही प्रवेश ऐसा, परी खूण। न कळे ऐशा ऐश्वर्य-भोगाची ॥ हा भक्तियुक्त प्रवेश। सगुण मोक्ष यास म्हणे हृषीकेश। निर्गुणमोक्षी अनुभव लेश। नसे स्वसुखाचा निधर्मी ॥ निर्गुणसायुज्यतेत सुखाचा अनुभव येत नाही-कारण निर्गुण हे पूर्णतया निधर्मी आहे. आणि सुख, आनंद हे धर्म आहेत. पण ज्ञानी परमात्मा हा आनंदरूप आहे असें मानतात. दोन्ही पक्षांच्या मतांत विप्रतिपत्ति असणार हे उघड आहे. ज्ञान-मार्गी आचार्यांच्या मते जीवात्मा परमात्म्याचे ठिकाणी पूर्णपणे लय पावत असल्यामुळे ‘ब्रह्म ब्रह्मैव भवति’ या श्रुति-वचनानुसार परमात्म्याचे सर्वच गुण

जीवात्म्यामध्ये येणार हे उघड आहे. आतां जीवात्म्याला परमात्मा झाल्यावर परामुक्तीचा हा आनंद कसा भोगता येईल अशी शंका द्वैतवाद्यांकडून उपस्थित केली जाते. तुकाराम महाराज म्हणतात, ‘न लगे तो मोक्ष मज सायु-ज्यता । नावडे हे वार्ता शून्याकारी ॥ अद्वैताच्या ठिकाणी आनंदभोग नाही असें म्हणणाऱ्यांना श्रीशानेश्वर महाराजांनी फार पूर्वीच मार्मिक उत्तर देऊन ठेविले आहे. ते म्हणतात, शंका काढणारा अशी शंका काढतो की ऐक्य पावल्यावर त्याचा भोग कसा घेतां येईल ? त्याला उत्तर असें की शब्दानें शब्दाचा उच्चार कसा करतां येईल ? ज्याच्या अंगी राजेपण नाही, त्याला राजा राजेपणाचे सुख काय भोगतो हे कसें कळेल ? त्याला राजाच झाले पाहिजे. जो

स्वतः आकाश झाला नाहीं त्याला आकाशाची व्याप्ति कशी कळेल ? ‘जो मदूप (श्रीकृष्ण) झाला नाहीं त्याला मी कसा आहे, मी केवढा आहे हे कसें समजणार ?’ तरुण व्हावें तेव्हांच तारुण्याचा अनुभव घेतां येतो. तद्वत् ब्रह्मानंदाचा आनंद भोगण्यास ब्रह्मच झाले पाहिजे. ‘शानेश्वरी XVIII—११४२...द्वैतांत भक्तीचा आनंद भोगतां येतो हे खरे, पण श्रीविष्णूच्या स्वरूपाचे पूर्ण ज्ञान व आकाराचा प्रचंड विस्तार इत्यादिकाची कल्पना व आनंद व्यष्टिगत भक्तास कसा मिळेल ? त्याला प्रत्यक्ष श्रीविष्णूच झाले पाहिजे. सगुण भक्तांच्याहि दृष्टीने विष्णुस्वरूप हे ज्ञानस्वरूप आहे. विष्णु किंवा विष्णुल नामरूप रहित आहे, अज आहे, अव्यय आहे मग भेद राहिला कोठे ? आणि असस्यास

स्था. १९२०

श्री. पंडुरकर आणि

सोने चांदीचे ढळे

हिरे मोत्यांचे व्यापारी

मुगभाट, गिरगांव : केळकर रोड, दादर

मुंबई ४. मुंबई २८

ट. नं. ६०४१६

कितीसा राहिला ? 'रूपा नाही ठाव नांवा ।
तैसें आमुचे करिसी देवा ॥' तु.गा. २२६३'
(शं. पां.) तुकाराम महाराज जेव्हां 'न लगे
मुक्ति धनसंपदा ' म्हणतात, तेव्हां ते
श्रीविष्णुलाच्या नामामृत सुखाच्या अपेक्षेने
म्हणतात हें लक्षांत घेतलें पाहिजे. त्यांना
मुक्ति सुख नको, तसा त्यांना वैकुंठ-
वासाहि नको. काय वैकुंठ बापुढे । तुझ्या
प्रेमसुखापुढे ॥ २९१५ ॥ तुझ्या नामाचा
विश्वास । आम्हां कैंचा गर्भवास ॥ २९७९ ॥
ते म्हणतात, सकल इंद्रिये झाली ब्रह्मरूप ।
ओतलें स्वरूप माजी तया । तुका म्हणे
चित्त करावें निर्मळ । येऊनि गोपाळ राहे
येथें ॥ गोपाळच येथें आल्यावर मग
वरती वैकुंठास जाण्याचें कारण काय ?
आणि इंद्रिये ब्रह्मरूप झाल्यावर
'मोक्ष इहैव अवशिष्यते' मोक्ष येथेंच
पृथ्वीवर आहे हें वचन निरपवांद नव्हे
काय ?

मोक्ष अथवा सगुणमुक्ति

धर्म, अर्थ, काम आणि मोक्ष हे चार
पुरुषार्थ सर्वविश्रुत आहेत. हे चारी
पुरुषार्थ संपादन करण्यांत मनुष्यप्राण्याची
इतिकर्तव्यता आहे. हेच भागवत धर्म-
प्रमाणे अध्यात्मशास्त्राच्या भाषेत बोलायचे
झाल्यास धर्म म्हणजे कर्मसमर्पण, अर्थ
म्हणजे निर्गुण शान, काम म्हणजे सगुण
भक्ति व मोक्ष म्हणजे सगुणमुक्ति असें
म्हणतां येईल. हे चार पुरुषार्थ सगुणो-
पासकानें प्राप्त करून घेणे हें त्याचें कर्तव्य
ठरतें. मोक्ष म्हणजे सगुणमुक्ति ही
कल्पना स्वीकारल्यामुळे व शान हें भक्तीचे
साधन ठरविल्यामुळे निर्गुण शानाची
पायरी सगुणभक्ति व सगुणमुक्ति यांच्या

खालीं येणे साहजिक आहे. 'न तस्य
प्राणा उत्कामंति । इहैव स विलीयते'
॥ श्रुति ॥

ब्रह्मशान्याचें आयुष्य संपत्यावर त्याचे
प्राण निघून जात नाहीत तर ते स्वरूपीचे
लय पावतात. त्याचे अगोदर तो
उन्मनी अवस्थेत असतो, पण सगुण
ब्रह्माच्या उपासनेमुळे मन कायम राहूनच
भक्तास ईश्वरसायुज्य प्राप्त होत असतें.
त्यांना जगद्व्यापार वर्ज असें अमर्याद
ऐश्वर्य प्राप्त होतें. विश्वाची उत्पत्ति, स्थिति
लय हीं कार्ये नित्यसिद्ध असलेल्या ईश्व-
राचीच आहेत आणि त्याचें कारण उघड
आहे. सगुण ब्रह्मोपासकांचे मन मुक्तीनिंतर
कायम असल्यामुळे जगद्व्यापाराविषयीं
विरोध येण्याचा संभव आहे. सर्वच जीव
ईश्वरावर अवलंबून असल्यामुळे जगताच्या
उत्पत्तिस्थितीचा व्यवहार ईश्वराकडे च
असणे पूर्ण तर्कशुद्ध होय. ह्याप्रमाणे
हे जीव मुक्त झाल्यानिंतर त्यांना साधर्म्य
म्हणजे चतुर्भुजरूप व जन्ममरणरहित
असे समानधर्म प्राप्त होतात. भगवान्
श्रीकृष्ण म्हणतात, इदंशानमुपाश्रित्य मम
साधर्म्यमागताः । सर्गेऽपि नोप-
जायन्ते प्रलये न व्यथंति च ॥ भ-
गी. XIV 2. हे शान प्राप्त झाल्यावर
भक्त सुष्टीच्या उत्पत्तिकालीं जन्म घेत
नाहीत व प्रलयकाळींही दुख पावत
नाहीत; ते नित्यमुक्त असतात. येथे
नित्यमुक्त याचा अर्थ थोळ्या निराळ्या
अर्थानें घेतला पाहिजे. जे सगुण मूर्तीचे
ध्यान करतात त्यांना सगुणमूर्तीचे धर्म
प्राप्त होतात. ते वैकुंठनाथाच्या समीप
येतात. सगुणाच्या ध्यानानें झान्यास
सालोक्यहि प्राप्त होतें. त्यांचा आनंदानुभव

अखंड राहतो. पण ईश्वरालाहि निरनिराळ्या काळीं धर्माचें संस्थापन, साधूचें रक्षण व दुष्टांचें निर्दाळन इत्यादि लोकोपयोगी कार्याच्या निमित्तानें या पृथ्वीतलावर अवतार ध्यावा लागतो. त्या त्या वेळीं ईश्वर साम्य पावलेल्या मुक्त सगुणभक्तांसही उदय आणि लय प्राप्त होतात. तेही अवतार घेतात आणि संपवितात. ज्ञानमार्गी मुक्तांस ही भानगड नाही. एकदां मुक्त म्हणजे कायम मुक्त. सगुणभक्तांस वैकुंठ लोकास गेल्यावर सहेह (चतुर्भुजधारी) प्राप्त होतो. पण हे अवतार घेणे आणि संपविणे म्हणजे सामान्य माणसाचे जन्म-मरण नव्हे हें लक्षांत वेतले पाहिजे. सृष्टीच्या उत्पत्तीनंतर ईश्वर अवतार घेतो. म्हणजे तो गर्भवास भोगून जन्मास येतो किंवा प्रलयकाळीं तो साकार राहतो असें नाही, म्हणून त्याला अज, अव्यय असें म्हणतात. आपल्या चर्मचक्षुंना जें त्याचें

रूप दिसलें तोच त्याचा जन्म. सगुणभक्तही निराकार होऊन परमेश्वराचे ठिकाणी राहतात. अवतार घेण्याचेवेळी अव्यक्ताचे व्यक्त होतात. म्हणूनच त्यांचे संबंधी भगवद्गीतेत ‘सर्गेऽपि नोपजायते प्रलये न व्यथन्ति च’ असें म्हटले आहे. वामन पंडित म्हणतात—

करी योगनिद्रा हरी शेषशायी। लयी नीजती मुक्त त्याचेचि ठायी॥ करी सुष्टि होऊनि जागा सुरारी। तयी ऊठती मुक्त ही त्या प्रकारी॥ (नामसुधा) वैकुंठ आणि वैकुंठवासी यांचे आकार त्यावेळी शुद्ध सत्वाचे झालेले असून श्रीहरि योगनिद्रेपासून जागे होऊन उठतांच हे सर्व मुक्तही त्याबरोबर प्रकट होतात.

वैकुंठ लोक

भगवद्गुरु सगुण ध्यानानें मुक्त ज्ञात्यावर वैकुंठ लोकास जातात. तेथें ते

॥ श्री सार्वनाथ प्रसन्न ॥ बौम्बे सिल्वर शॉप

टेलिफोन ३८८६२

शुद्ध चांदीचा हरेक तळेचा माल बनविण्याचें व ऑर्डरप्रमाणे माल करून देण्याचें विश्वासलायक ठिकाण. त्याचप्रमाणे सोन्याचाही माल ऑर्डर-प्रमाणे करून देण्यांत येतो. एकदां भेट देण्याची तसदी होऊन खात्री करून घेण्याची विनंती आहे.

बा. गो. जुवेकर

मालक

गिरगांव, मांगलवाडी,

श्री घूतपापेश्वर प्रासाद, मुंबई नं. ४

॥ विमलेश्वर प्रसन्न ॥

भा. रा. रेवणकर सराफ

ठळकवाडी (बेळगांव)

सोन्या-चांदीच्या तयार

दागिन्यांचे व्यापारी

आमचेकडे खडे मोत्यांचे सेटिंग्जचे आधुनिक पद्धतीचे दागिने, लफ्फे, तन्मणी, नेकलेस इअरींग वैगैरे तयार होतात.

बाहेरगांवच्या व्यापान्यांचे ऑर्डरी-कडे विशेष लक्ष दिले जातें.

श्रीविष्णूशी साधर्थ पावतात. या वैकुंठाचे वर्णन यथार्थदीपिकेत केले आहे.

जे वैकुंठभुवन। वैकुंठ अवतारी कमलनयन। निर्भिता झाला नूतन। प्रार्थने करूनि लक्ष्मीच्या ॥ ज्ञानावांचूनि भक्तजन। पावती तें वैकुंठ भुवन। ते स्थळी मधुसूदन। द्वारपाळ करी तयाते ॥ एक वैकुंठ लोक। नगररूप उत्तमलोक। तो अनाद्यनं विशोक। ज्ञानी भक्तची पावती ॥ यावरून वैकुंठ लोक दोन आहेत, असै पुराणावरून सिद्ध होते. ज्ञानी भक्त जुन्या वैकुंठाला म्हणजे श्रीविभागाला जातात. विष्णूच्या अनेक अवतारांपैकी एक अवतार विकुंठेच्या पोटी झाला. तेथें त्यानें लोकाकार घेऊन वैकुंठ लोक निर्माण केला व विकुंठेचा पुत्र म्हणून वैकुंठ नांवानें प्रसिद्ध झाला. गजेंद्र मोक्षाची कथा दोन तीन प्रकारांनी सांगितली जाते. पद्मपुराणाप्रमाणे देवहूती पासून कर्दममुनीला दोन मुलगे झाले. त्यांची नांवे जय आणि विजय. एकदां हे दोघे भाऊ मरुत्त राजाच्या यज्ञानुष्ठानासाठी गेले असतां त्यांची यज्ञाच्या दक्षिणेनिमित्त भांडणे होऊन त्यांनी एकमेकांस रागाच्या आवेशांत शाप दिले. त्यामुळे एक हत्ती झाला व दुसरा नक्ह होऊन गंडकी नदींत राहिला. पुढे एके वेळी हत्ती नदीच्ये पाणी पीत असतां नक्हानें त्यास घरिले. एक सहस्र वर्षे दोघांचे युद्ध चालले. अखेर गजेंद्रानें श्रीमुकुंदाचा धांवा केला असतां त्यानें त्यास सोडवून नक्हास आपल्या चक्रानें फाडून टाकिले. नक्ह व गजेंद्र हे दोघेही पूर्वजन्मीचे ब्राह्मण भगवत्परायण असल्या

मुळे श्रीहरीने या दोघांस आपल्यासारखे चतुर्सुजरूप देऊन त्यांस शानदीन भक्तांकरितां निर्माण केलेल्या नूतन वैकुंठाचे द्वारपाळ नेमिले. पुढे एका प्रसंगी ब्रह्मदेवाचे सनकादिक पुत्र वैकुंठास गेले असतां या जयविजयांनी त्यांस आंत जाण्यास मजाव केला. तेहां त्यांस राग आला त्यांनी तुमचें देवत्व जाऊन असुर योनीत तुम्ही तीन वेळां जन्म घ्याल असा शाप दिला. ह्या शाषामुळे ते अनुक्रमे हिरण्याक्ष व हिरण्यकशिषु, रावण व कुंभकर्ण, व शिशुपाल दंतवक्र झाले.

महाभारतांतलि शांतिपर्वीत ही कथा निराक्ष्या तन्हेने सांगितली आहे. गायनवादनांत अत्यंत निष्णात असे हा हा व हू हू नांवाचे दोन गंधर्व होते. गायनवादनांत आपणापैकी श्रष्ट कोण याचा निर्णय घेण्याकरितां ते इंद्राच्या आशेवरून देवल मुनिकडे गेले. देवल मुनि त्यावेळी द्यानस्थ होते. त्यांच्या उद्घट वर्तनावरून देवलानें त्यांस शाप दिला. त्यामुळे एक हत्ती व दुसरा नक्ह झाला. शेवटी विष्णुदर्शनामुळे ते दोघे स्वर्गाला गेले. असो.

प्रस्तुत विषयाशी जय विजयाचाच संबंध आहे. एकदां वैकुंठाला गेल्यावर ते तेथून पतन कसे पावले, याचें उत्तर ते ज्ञानी भक्त नव्हते. म्हणून त्यांना नव्या वैकुंठाचे द्वारपाळपद मिळाले. वैकुंठाचे तीन भाग आहेत. ‘श्री, मू दुर्गा भाग हे तीन जेथें। श्रीवैकुंठी पावती धन्य तेथें। ज्ञानीभक्त श्रीविभागास जाती। तैशा स्थानालागी गेला द्विजाति॥’ (नामसुधा.) पण अजामिळ ज्ञानीभक्त असल्यामुळे

त्यास श्रीविभाग—अनाद्यनन्त वैकुंठ लोक प्राप्त झाला. अजामिळ हा कान्यकुब्ज देवांतील अग्निहोत्री ब्राह्मणाचा मुलगा. आरंभीचे कांही दिवस बरे गेले. पण पुढे तो दुर्व्यस्तनी निघाला. आपलो वृद्ध मातापितरे व गृहदक्ष पत्नी टाकून तो एका शुद्ध स्त्रीच्या नादीं लागला. तिच्या समागमे विषयसेवन करण्यांत त्यांने आपले अमूल्य आयुष्य घालविले. तिच्यापासून झालेल्या मुलांत नारायण नांवाचा कनिष्ठ मुलगा होता. तो त्याचा फारलाडका होता. त्याला नारायणाचा आणि त्यामुळे नारायण नांवाचा छंदच लागला होता. अटायशाच्या वर्षी त्याचे थोडे आयुष्य शिळक असतांनाहि विष्णुच्या मायेने त्याला यमलोकास नेण्याकरितां यमदूत आले. नारायण नामाच्या प्रभावाने त्याच वेळी त्याला वैकुंठास नेण्याकरितां विष्णुदूतहि आले. दोन्ही पक्षांचा संवाद अजामिळास ऐकायला मिळाल्यामुळे अजामिळास उपरति झाली. वैराग्य प्राप्त झाल्यावर तो सर्वसंग परित्याग करून गंगाद्वारी गेला व तेथे भक्तियुक्त अंतःकरणाने ईश्वराचे आराधन करू लागला. इंद्रिय दमन करून तो आत्मस्वरूपी रममाण झाला. परब्रह्म-स्वरूपी ऐक्य झाल्यावर विष्णुदूत पुनः त्यास विमानांत बसून न्यावयास आले. अजामिळाने तात्काळ त्या गंगातीर्थात शरीर टाकून भगवंताच्या पार्श्वदाचे स्वरूप घरिले व विमानांत बसून तो आकाशमार्गे अनाद्यनन्त वैकुंठास गेला, असे श्रीमद्भागवतांत वर्णन आहे. चामन पंडितांच्या नामसुधेत ही कथा अत्यंत गोड वाणीने वर्णिली आहे. ती जिज्ञासूनी मुळांत जरूर वाचावी.

श्रीरामानुजांच्या मताप्रमाणे हैं वैकुंठ शुद्धसत्वाचे बनले आहे. हैं शुद्धसत्व त्रिगुणात्मक प्रकृतीहून भिन्न आहे. ह्या शुद्धसत्वाला स्वच्छद्रव्य किंवा नित्यविभूति असेही म्हणतात. वैकुंठ व मुक्त झालेले वैकुंठवासी यांचे आकारही शुद्धसत्वाचे बनतात (पुरुषाथ दीपिका). अशा त्या वैकुंठाचे वर्णन एकनाथ महाराजांनी आपल्या भागवतावरील टीकेत केले आहे.

‘आतां वैकुंठींची स्थिति । ऐक सांगेन तुजप्रति । जे ऐकतां चित्तचित्तीं । स्वानंदस्फूर्त बोसंडे ॥ चतन्यचो निश्चिते । मुसाबूनि श्रीभगवंते । वैकुंठ रचिले तेथे । निजसामर्थ्ये नांदावया । ते वैकुंठीं पाहातां

सर्वच शिंपी कपडे शिवतात !

पण—धी टेलर आणि कंपनीत शिवलेले कपडेच लोकांना आवडतात. शिवाय इतर कापडाबरोबर जगप्रसिद्ध मद्रास मिल्सचे कापड मिळ कंट्रोल भावाने मिळत असल्याने सोईचे पडते. शिवाय अनेक लहानमोठे रेडिओ बृहन्मुंबईपुरते अत्यंत सवलतीच्या हप्स्याने मिळूं शकतात. विशेष माहितीकरितां आजच भेटा,

धी टेलर आणि कंपनी

ताराबाग समोर,
सेंट्रल सिनेमा गळी
चर्नी रोड, मुंबई ४

साचार । अवधे चतुर्भुज नर । घनश्याम
पीतांबरधर । शंखचक्र अवध्यांशी ॥ अव-
ध्यांचे एकस्वरूप । अवधे दिसती एकरूप ।
जेथे हरी नांदे स्वयं सद्रूप । तेथे कोणी
कुरूप दिसेना ॥'

तें वैकुंठ जाण साचर । सर्व लोका
वरिवर । त्याहूनि परतें नाहीं पर । यालागी
परात्पर म्हणती त्यातें ॥ यालागी म्हणाऱ्या
वैकुंठ लोक । नित्य देखती हरीचे पाय ।
क्षुधा, तृष्णा जिरोनि जाय । तेथें मोह क्लेश
कैचा राहे ॥ जेथें उगम नाहीं मायेचा ! तेथें
रागदशे ठव कैचा । परमानंदे पूर्ण साचा ।
हरिप्रियांचा समूह नांदे ॥

‘भक्तिशान व वैराग्य यांचा लोप
होण्याचीं चिन्हे दिसूं लागतांच मुक्तीही
सगुणमाक्ष देणाऱ्या भागवत धर्माचे
स्वतः आचरण करून जनांस सन्मार्ग
दाखविण्याकरितां वैकुंठाहून येऊन मृत्यु-
लोकांत जन्म घेतात व जगदुद्धाराचा
संकलित कार्यभाग झाल्यावर पुनः वैकुं-
ठास जातात.’ (पुरुषार्थ दीपिका)
कुकाराम महाराज हे वा हरिप्रियांच्या
वर्गांतील होते. ते स्वतःचा अनुभव
सांगतात:—

तुम्हां सांगावया कोणतें कारण ।
आलों वैकुंठाहून याच कामा ॥ कली
माजी झाल्या पातकाच्या राशी । म्हणोनी
आम्हासी पाठवीले ॥

संत सेना न्हावीही आपला असाच
अनुभव सांगतात—असतां वैकुंठाशी ।
काय सांगे हृषीकेशी । जाऊनि मृत्यु-
लोकाशी । जन भक्तीसी लावी कां ॥
आज्ञा वंदूनियां शिरी । जन्मलों न्हावी-
याचे उदरी । वाचें नाम निरंतरी ।
रामकृष्ण गोविंद ॥

आम्ही जातो आमच्या गांवा ।
आमचा रामराम व्यावा ॥

तुकाराम महाराज आपल्या गांवाला
प्रथमच जात नसून ज्या ठिकाणाहून ते
मुक्तावस्थेतून आले, त्या वैकुंठास परत
जाण्याकरितां ते निरोप मागत आहेत.

यावरून भक्तिमार्गाला साध्या भक्तीहून
ज्ञानभक्तीची श्रेष्ठता, प्रळयकाळांत ईश्वराचे
निर्गुण निराकार व अविकारी स्वरूप
भक्ताचे शुद्धसत्त्वात्मक देह आविर्भाव व—
तिरोभावरूप जन्ममृत्यु इत्यादि गोष्टी
मान्य आहेत असें दिसतें. वरवर पाह-
णाऱ्यांना द्वैत व अद्वैत संप्रदायांच्या
मार्गात फार मोठे अंतर आहे असें दिसतें
तरी विचारवंतांस हे दोन्ही मार्ग सर्वच
ठिकाणी समांतर रेषेतून न जातां अनेक
ठिकाणी एकमेकांस भिज्बून जातात असें
आढळून येईल.

लहान मुलांच्या आंकडीवर

जुने आणि प्रसिद्ध औषध

***

जयकर्स कन्हलशन् रेमेडी

↔

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स
६६, मरीन ड्राईव, मुंबई १

↔

: स्टॉकिस्ट :

मे. कांचनलाल वाडीलाल क.,
• दवावझार, मुंबई २

शिंकंदराचा लोभ

शिकंदर बादशहा अजिंक्य होता. त्याने देशचे देश पादाक्रांत केले. चांगल्या वाईट प्रकारांनी जनतेला लुटून धन गोळा केले. कोणाकडे तांब्याचा पैसा शिळ्डक ठेवला नाही. धातूचा पैसा गोळा करून त्याएवजी त्याने चामड्याचे नाणे सुरु केले. तांब्याचे नाणे चलनांतून गेले म्हणून प्रजेने होता तो सर्व पैसा सरकारी खजिन्यांत भरला. तरीहि चुकून कोठे शिळ्डक राहिला असेल तर तो पैसाहि खजिन्यांत आला पाहिजे, अशी तीव्र लालसा शिंकंदरास उत्पन्न झाली. परंतु तो मिळविष्यासाठी एखादी नवी कल्पना काढण जरूर होते, बरीचशी लालूच दाखविणारा प्रयोग करणे जरूर होते. बादशहाचा हुकूम झाला, आणि एक पुष्टसा किंमती उंट, उंची वस्त्रे आणि भरपूर दागिन्यांनी भूषविलेली एक देखणी वेश्या, बक्षिसासाठी जाहीर झाली! बक्षिसाची शर्त आश्र्यकारक होती. या सर्व वस्तूचे बक्षिस तांब्याच्या एका पैशाच्या मोबदल्यांत मिळणार होते! कोणीहि तांब्याचा एक पैसा आणुन घावा आणि उंट व वेश्या ही घेऊन जावीत असा शिंकंदराचा हुकूम होता.

तांब्याच्या एका पैशाला इतका मोबदला घायला बादशहा तयार झाला

यावरून त्याचा लोभ कमी झाला होता असें समजू नका. एवढ्याशा किंमतीत इतके मोठे बक्षीस मिळणार या आशेने कोणीतरी न्याय अन्याय जिवापाड खटपट करणारच व त्याच्याकडून तो पैसा कोठे राहिला, कसा राहिला हैं कळेलच असा बादशहाचा डाव होता. त्या गुप्त असलेल्या पैशासाठीच हा अभिनव हुकूम बादशहाने काढला होता.

शहरांत दवंडी पिटली गेली—एक तरुण सुंदर ढी आणि किंमती उंट तांब्याच्या एका पैशाच्या मोबदल्यांत मिळणार! चौका चौकांतून लोकांची थोळकीं जमा झालीं. एका पैशांत या वस्तू मिळायच्या. प्रत्येक जण आपल्यापाशीं कुठे तांब्याचा पसा आहे का हैं शोधशोधून पाहूं लागला—पण कुणाच्याच कनवटीस पसा नव्हता. झाडून सारी नाणीं आर्धीच खजिन्यांत गेलेली. पसा कुणाला मिळणार कुठे?

एका तरुणाने ही दवंडी ऐकली. तो बक्षिसाचा उंट व वेश्या मिळविष्यास आतुर झाला. त्याने आपलेच केवळ नव्हे तर इतरांचे हि खिसे चांचपले! एका

तांब्याच्या पैशाची त्यानें भीकहि मागितली. ज्याच्याकडे त्यानें भीक मागितली तो हंसून म्हणाला, “अरे वेळ्या ! माझ्याकडे जर पैसा असता तर मीच नसता का हा बक्षिसाचा मोका साधला ? ”

त्या तरुणानें हरतऱ्हेनें पैसा मिळविण्याची खटपट केली. फक्त तांब्याचा एक पैसा. पण तेवढाहि त्याला कुठे मिळेना.

सर्वत्र निराशा पदरीं पडल्यावर वीस वर्षांचा तो तरुण घरच्या म्हातारीकडे घांवला. म्हातारी वयोवृद्ध आणि अनुभववृद्धहि होती. तिनें आपल्या नातवाला जवळ वसवून त्याची समजूत घालण्याचा खूप प्रयत्न केला. ती म्हणाली,

‘वाळ ! अरे वादशहा इतका खुळा का आहे ? पैसा मिळण्याची शक्यता असती तर त्यानें असा मोबदला द्यायची तयारी दाखविली असती का ? या बक्षिसाच्या पाठीमार्गे वादशहाचे कांहीं तरी मोठे कारस्थान असले पाहिजे. तुं या कारस्थानाला बळी पडूं नको—सोडून दे हा मोह’

म्हातान्या आजीनें मुलाची समजूत पटावी म्हणून परोपरीनें त्याला सांगून पाहिले. पण विकारानें, लोभानें नि मोहानें आंधळा झालेला तो तरुण त्याला तें शहाणपण कर्से पटणार ? उंट आणि सुंदर तरुणी व त्यासाठीं तांब्याचा पैसा या गोष्टीच कर्क त्याच्या डोक्यापुढे नाचत होत्या. त्यानें म्हातारीकडे पैशाचा हड्हच घरला. ‘जिवणार नाहीं, घरी राहणार नाहीं, आत्महत्या करीन’ अशी त्यानें घमकीहि दिली. म्हातारीला दुख झाले. ती रडूं लागली.

तरुणाचे लक्ष म्हातारीकडे नव्हते. त्याला हवा होता पैसा-फक्त एक तांब्याचा पैसा.

म्हातारीला सहज आठवण झाली-तिनें मुलाला सांगितले,

‘बाबारे ! तुझ्या बडिलांना कबरींत पुरले त्यावेळीं त्यांच्या तोंडांत एक पैसा ठेवलेला होता. तेवढाच एक पैसा आपला म्हणण्यासारखा घरांत राहिला आहे. तो तुला मिळूं शकेल ! ’

म्हातारीनिं दिलेल्या या माहितीवरोबर त्या तरुणानें आपल्या बापाची कबर खोदण्याची तयारी केली !

दिवा पश्यति नोत्रकः
काको नकं न पश्यति ।
अपूवः कोऽपि कामांधो
दिवा नकं न पश्यति ॥

बुबडाला दिवसा दिवस नाही. कावळा रात्रीं आंधळा असतो. परंतु कामांध झालेल्याची गोष्ट अपूर्व असते ! त्याला दिवसाहि दिसत नाही अगर रात्रीहि दिसत नाही. तो सदा अंधच असतो !

मूल्यवान् दागिन्यांसह तरुण सुंदर श्री आणि एक उंट ! आणि हे सरै फक्त एका पैशांत ! या लालसेनें आंधळा झालेला तो तरुण कोणताहि मागचा पुढचा विचार न करतां आपल्या बापाची कबर खोदण्यास तयार झाला.

जरुर ती हत्यारे बेऊन बापाची कबर खोदून पैसा शोधण्याचे अघोरी काम सुरु झाले. आतां त्या कबरींत हाडे नि माती एवढेच शिळक उरले होतें. त्यांत शोधशोधून त्या तरुणाला अखेर हवा होता तो तांब्याचा

एकच एक पैसा मिळाला. आनंदानें तो घरी आला. चिंच, मीठ वगैरेनी तो पैसा साफसूफ करून हंसतमुखानें त्या तरुणानें बाजारांतील चौकाकडे धूम ठोकली. छाती पुढे करून त्यानें तो पैसा अधिकान्याकडे दिला. पैसा हाती आल्यावरोबर तो उंट व वेश्या त्या तरुणाच्या स्वाधीन करण्यांत आली.

बक्षिस मिळालै पण तावडतोब त्या तरुणाला अटक करण्यांत आली आणि त्याला बादशाहासमोर राजदरबारी हजर करण्यांत आलै.

बादशाहानें त्याला दरडावून विचारलै,
‘पैसा कुठून आणलास ?’

तो तरुण घावरला होता. भीतभीत तो म्हणाला,

‘तो पैसा ; माझाच आहे. दुसऱ्या कुणाचा नाही. माझ्याच मालकीचा आहे. तो.’

परत बादशाहानें तोच प्रश्न विचारला, चांचरत त्या तरुणानें अखेर उत्तर दिलै,

‘माझ्या बापाच्या कवरीतून, त्याच्या मृत्युनंतर पुरतांना त्याच्या तोंडांत ठेवलेला पैसा मी कवर खोदून शोधून आणला.’

बादशाहाला हवी होती ती माहिती मिळाली. त्या तरुणाची मुक्तता झाली. उंट व तरुणी घेऊन तो सुखभिलाषी तरुण आनंदानें घरी गेला.

शिकंदरालाहि आनंद’ झाला होता. त्यानें आपल्या अधिकान्यांना फर्मावलै ‘कवरीतून पैसा शिळ्षक आहे. सर्व कवरी खोदा आणि त्यांतून मिळणारे नाणे आणून खजिन्यांत भरा.’

बादशाहाच्या हुक्माची अंमलबजावणी होणारच. सर्व जनतेला त्रास देऊन लुहून मारून जडजवाहिरांचे ढीगचे ढीग मिळवले तरी तेवढ्यानें तो समाधानी नव्हता. प्रेताच्या तोंडांत ठेवला गेलेला पैसा कवरी खोदून त्यानें जमा केला ! काय ही लोभवृत्ति ! लोभसागराचा अंत कधी कुणाला लागला आहे काय ?

[श्रीमद् विजय लक्ष्मण सूरीश्वरजी महाराज यांच्या एका प्रवचनांतून.]

ए. आर. सावंत ऑन्ड ब्रदर्स
३६३, मंगळदास मार्केट समोर, मुंबई नं. २.

* होजियरी * तयार कपडे * फर्निशिंग फॅब्रीक्स -

व इतर सर्व तज्ज्ञाच्या कापडाचे व्यापारी

रिटेलर्स व होलसेलर्स डॉ. नं. २२८४४

श्री साईनाथांचे तत्त्वज्ञान

लेखक—साईभक्त

श्रीसाईनाथांचे तत्त्वज्ञान हैं भागवत-
धर्माच्या संत परंपरेतून सुरलेले,
गोदावरी—अमृत वाहिनीच्या विपुल जलाने
अमृत झालेले आहे. या तत्त्वज्ञानाची महति
अगाध आहे. स्वतंत्र भारताचे भारतीय
तत्त्वज्ञान या दृष्टीने सद्यःस्थितीत याचे
महत्व आहे. श्रीसाईनाथ हे आदिनाथांचा
अवतार. निवृत्ति ज्ञानदेवांच्या कर्वी
ज्याचा पाया घातला, त्याचाच कळस
हुकाराम महाराज झाले; या तत्त्वज्ञानाच्या
भव्य मंदिराची भारतीय अशी व्यापक
सर्वसंग्राहक भरीब व प्रत्यक्ष व्यवहा-
रोपयोगी अशी जन मनांतील पकड
श्रीसाईनाथांनी विसाव्या शतकाचे आरं-
भींच निर्माण केली. भारतीयांचे तत्त्व-
ज्ञान कोणतें असा प्रश्न विचारला असतां
शिरडी साईबाबांचे तत्त्वज्ञान हेच भारती-
यांचे तत्त्वज्ञान होय. हिंदू, मुसलमान पारशी
खिश्चन ज्यू कोणत्याही धर्माचा मनुष्य हैं
तत्त्वज्ञान आचरणांत आणु शकतो. साई-
नाथांनी जी अजब किमया केली ती हीच
आहे. शिरडीत सर्व धर्मांचे संप्रदायांचे
आणि उपासना परंपरेतील भारतीय
येतात. साईबाबांची सेवा उपासना
करून समाधान, शांति आणि इतिकर्त-
व्यता यांचा लाभ मिळवतात.
साईबाबांचे तत्त्वज्ञान हैं या दृष्टीने सर्व

धर्मांतीत आहे. सर्व धर्मांतील रहस्य आहे. सर्व धर्मांचे रहस्य ईश्वरप्राप्ति हेच आहे. ईश्वराला शरण जाणें त्याची उपासना करणे, ईश्वरार्पणबुद्धीने व्यवहारांतील कर्तव्य करीत रहाणे हैं तत्त्वज्ञानाचे रहस्य आहे. ईश्वरी तत्त्वाचे ज्ञान मानवी मनाला बुद्धीला आणि जीवनाला आवश्यक आहे. ईश्वर हा सर्वव्यापी आहे. सर्व प्राणिमात्रांत, जगतांत स्थिरचर विश्वांत तो भरून राहिला आहे. श्वराला मनुष्य-मात्राने प्राणिमात्रांत पहावयास शिकले पाहिजे. ईश्वराची ओळख प्राणिमात्रांचे स्वरूपांतून झाली पाहिजे. साईबाबांनी या ईश्वर स्वरूपाची ओळख आपल्या दिव्य दृष्टीने आपल्या प्रखर तेजाने सर्व प्राणिमात्रांस पटवून दिली. शिरडी हैं या दृष्टीने महान् क्षेत्र आहे. सर्व धर्मांचे लोक ईश्वरार्पण बुद्धीने या ठिकाणी येतात. लहान मोठा, गरीब श्रीमंत उच्चनीच हे समाजांतील सर्व भेद या ठिकाणी अमेदरूप होतात. सामाजिक जीवनाची, राष्ट्रीय साफल्याची, मानवतेच्या मांगल्याची समृद्धि येथे प्राप्त होते. साईबाबांच्या तत्त्वज्ञानाचा या दृष्टीने अभ्यास करीत गेल्यास या तत्वानें आजच्या राष्ट्रीय पुनरुज्जीवनांत फारच मोठें कार्य घडून येईल सामाजिक जीवन—व्यवहाराला तत्त्वज्ञानाची

आत्यंतिक गरज आहे. भारतासारख्या प्रदीर्घ देशाला सामाजिक ऐक्य सांघणारें तत्त्वज्ञान आवश्यक आहे. भारतीय हा शब्दच या तत्त्वाने तत्त्वज्ञानानें सिद्ध झालेला आहे. हा देश माझा, ही माझी जन्मभूमि, कर्तव्य भूमि, धर्माचरण करप्याची भूमि. भारतीय म्हटल्या बरोबर या अनेकविध एकत्राचा संकलित अनुभव येतो. भारतीय म्हणजे केवळ धर्मपंथाचा अनुयायी नव्हे. ज्याच्या मनावर विचार व्यवहारांवर, नैतिक मूल्यांचा परिणाम झालेला आहे, जो सहिष्णु, शांत,

सौजन्यशील, संयमी, त्यागी, 'निष्ठावंत' व कर्तव्यदक्ष आहे तो भारतीय. भारतीय या पदाने अनेक गुणांचा त्यांनी मानवतेत निर्माण होणाऱ्या अनेक लक्षणांचा प्रभाव प्रत्यक्ष अनुभवितां येतो.

साईबाबांनो या दृष्टीने शिरडीच्या महान् कर्मभूमीमध्ये या भारतीय तत्त्वज्ञानाची-सामाजिक जीवनाची पुनर्रचना केली. भारताच्या इतिहासांत अनेक काळखंड येऊन गेले. त्यांच्याबरोबर अनेक चांगली तत्त्वेही काळाच्या ओघांत विलीन झाली. सामाजिक अभ्युदयासाठी

श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थानांत विक्रीस असलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित	(मराठी)	किंमत	रु. ७-०-०
(२)	सच्चरित	(इंग्रजी)	„	४-०-०
(३)	दासगणूकृत श्रीसाईनाथ-स्तवनमंजरी		„	०-२-०
(४)	„	(अध्याय ४)	„	०-०-०
(५)	सगुणोपासना			०-३-०
(६)	प्रधानकृत पुस्तक (A glimpse of Indian spirituality)		„	१०-०-०
(७)	श्रीसाई-लीलामृत		„	२-०-०
(८)	श्री साई-सुमनांजली		„	०-२-०
(९)	कीर्तन-पंचक (श्री साईलीलांनी नटलेले)		„	१-८-०
(१०)	शीलधी (शिरडी वर्णन)		„	०-१२-०
(११)	श्रीसाईबाबा-अवतार व कार्य		„	२-०-०
(१२)	श्रीसाई गीतांजली		„	०-२-०
(१३)	हिंदी श्रीसाईसच्चरित		„	४-८-०

वरील पुस्तके खालील पत्त्यावर मिळतील :—

- (१) सर कारकून, श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, पोस्ट—शिरडी,
जि. अहमदनगर.
- (२) श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, मुंबई ऑफिस : ईस्ट अँड वेस्ट इं.
कंपनी बिल्डिंग, ४९/५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई १.

लगणान्या समाजनिष्ठेची—निश्चयात्मक शक्ति आवश्यक असते. साईबाबांनी या निष्ठेची हळुवारपणे जपणूक करून या निष्ठेतून पराकाष्ठा निर्माण केली. निष्ठा आणि सबूरी ही साईबाबांची दोन तत्त्वे म्हणण्यापेक्षां तस्वाच्या दोन वाजू आहेत. सबूरी हा महत्वाचा टप्पा आहे. मानवी मन विरोधाला बुजते. प्रयत्नहीन बनते, लाचार होते. त्या मनावरोवर ज्ञान अनुभव व चिरंतन अशी मूल्ये यांचीही विस्मृति होते. मनुष्यांतील चेतना नष्ट होऊन त्याचें कर्तृत्व फुकः जाते. साईबाबांनी या दृष्टीने मानवी मनाला आचाराला, विचाराला आणि व्यवहाराला गति घेईल अशा तप्हेने निष्ठा आणि सबूरी यांची जोड मानवी बुद्धीला दिली आहे. जोपर्यंत प्रतिकूल परिस्थिति पालटली नाही, तोपर्यंत अपेक्षित कार्य होणार नाही; प्रतिकारांतून अनुकलता निर्माण होण्यासाठी निष्ठापूर्वक प्रयत्न हाच एकमेव उपाय; साईबाबांनीं या दिव्य उपरेशानें अनेकांच्या जीवनांत एकदम क्रांति घडवून आणली. ईश्वरनिष्ठांच्या मनामध्ये नैतिक निष्ठा आणि त्या दृष्टीने नैतिक बळ फारच कमी असते. धार्मिक मनुष्य हा मनाचा दुबळा बनतो. त्याचा प्रयत्न वेंधळा आणि भोगळा असतो. त्याचा धर्मविषयक, दृष्टिकोण अंधळा (धर्माघ) असतो. धार्मिकतेंतील हे दोष इतर अनेक दोषांचें पुनरुज्जीवन संथपणाऱ्ये सतत करीत असतात. श्रीसाईबाबांनीं धार्मिकतेंतील या दोषमूलांवर ‘मूले कुठारः’ करून व्यक्तीला निर्भय बनवलें. नीतिमान् बनवलें. नीतिमान् मनुष्य सद्गतीचा अधिकारी होतो. मनुष्य नीतिमान् ज्ञात्यांशवाय—मानवी दोषां-

पासून मुक्त होऊं शकत नाही. चोरी, चहाडी काम, क्रोध, लोभ इत्यादि विकारांपासून मुक्त होण्यासाठी माणसाचे मनांत नीतीचे अधिष्ठान असावें लागतें. धार्मिक मनुष्य परमेश्वराला भितो. तो पापाच्या नरकाचे भयाने भितो. त्यासुले तो दुबळा बनतो. कुरटा बनतो. धातकी, संशयी बनतो. निरनिराळ्या धर्मांतील धार्मिक लोक अशा तप्हेने धार्मिक असूनही आत्मोद्धारास असमर्थ असतात. त्यांचा सांप्रदाय, त्यांची उपासना त्यांचा धर्म त्यांना आत्मप्रत्यय किंवा आत्मलाभ यांसारखे ध्येयच देऊं शकत नाही. धार्मिकतेंतील हा मोठा दोष आहे. धार्मिक मनुष्य अकांडतांडव करील, पण व्यापलें नैतिक बळ वाढवणार नाही.

साईबाबांचे तत्त्वज्ञानांत हीच नेमकी समस्या पूर्ण केलेली आहे. तुझें नैतिक गुण मूल्य वाढलें की त्याचा परिणाम झालाच. तुझें आहे तुजपाशी—व्यक्तीचा उद्धार व्यक्तीच्या गुणांनी, कर्मानी होतो. व्यक्तीचे नैतिक अधिष्ठानांतून या गुणकर्मांची उठावणी होत असते. साईबाबांनीं व्यक्तीचा हा गुण कर्म—प्रधान पिंड पारखून निरखून त्या पिंडाला सुपिंड केला. या पिंडामध्ये सन्मति, सुविचार, सदाचार, सहकार्य, सेवा, सत्संगति, सत्यनिष्ठा, सत्यपालन इत्यादि नैतिक गुणमूल्यांची रुजवण करून जोपासना केली.

धुनीमध्ये उन्नति व सत्संगति यांची जोडी एकरूप करून ठेवली. धुनी—म्हणजे ज्ञानाग्नि. कर्तव्यनिष्ठेचा अग्नि होय. या धुनीमध्ये मानवी मन, वर्तन, आचरण यांतील दोष जवून जावयाचे. सेवा, सहकार्य, सौजन्य, शांति, सहवास, सुख

इत्यादि मौलिक गुण शिळ्डक रहावयाचे-
हीच उदी. उदयाला आणणारी संजीवनी.
उद्घेग दूर करणारी, उपाय सुचवणारी,
अपाय दूर करणारी, उपयोगी पडणारी
उन्नतीस नेणारी अशी बाबांची उदी
त्यांच्या तत्वज्ञानाची चिरंतन शक्ति आहे.
साईभक्त हा या उदीने उन्नत ज्ञालेला,
या धुनीने पवित्र ज्ञालेला असा असला
म्हणजे बाबांच्या कृपेला पात्र होतो.
मानवी जीवनाच्या परिपूर्णतेसाठीं बाबांची
कृपा आवश्यक आहे. ही कृपा म्हणजे
यादृष्टीने आपआपले कर्तव्य परिपालन
करण्यासाठीं, पाळावयासाठीं आवश्यक
असणारी निष्ठा—आणि सबूरी यांतून
मिळवावयाची आहे. साईभक्ति ही स्वार्थी
भक्ति नाही. कामनिक भक्ती नाही. तो
एक मानवतेचा आविष्कार आहे. त्यांत
वैफल्य नाही. द्वेष त्वेष, ईर्षा असूयारहित
असा तो आहे. सकल दोषरहित व सकल
गुणांसहित व्यक्तीच्या कुळुंबाच्यांसमाजाच्या
राष्ट्राच्या उन्नतीसाठीं उभारलेली-प्रज्वलित

केलेली संजीवनी आहे. भारतीय तत्वज्ञानांत
याच तत्वांचा आविष्कार आणि पुरस्कार
स्वीकारलेला आहे. भारतीयत्व हे या
नैतिक अधिष्ठानांतून घडलेले आहे. तें
केवळ प्रांतिक, भाषिक, वांशिक किंवा
धार्मिक नाहीं. त्यामध्ये भूतमात्रांविषयीं
कळवळा, जिव्हाला आणि माणुसकीचा
उमाळा आहे. साईबाबांचे तत्वज्ञानांत
हीच महत्वाच्या ग्रंथि आहे. साईबाबांचे
तत्वज्ञान हे भारतीय तत्वज्ञान आहे असें
म्हणतों याचा अर्थ असा की, ‘भारतीय
ही सुसंस्कारित सत्प्रवृत्त अशी
नागरिक स्थिति आहे. या
नागरिक स्थितीची प्राप्ती करून
करून ध्यावी लागते. साईबाबांचे
तत्वज्ञानाचा अभ्यासक या दृष्टीने चिंतन
करूं लागल्यास, त्याचे मनांत हे पटेल.
साई तत्वज्ञानाचे अभ्यासक हे मानवतेचे
सहाय्यक आहेत. विध्वंसक, आक्रमक व
संहारक अशा जागतिक मनोवृत्तीचा संघर्ष
अढळ आहे. स्वतःला सत्य अहिंसेचे पाईक

जैसे डोळ्यां अंजन भेटे । ते वेळ्यं दृष्टीसी फांटा फुटे ॥

मग वास पाहिजे तेथ प्रगटे । महानिधी ॥ शानेश्वर ॥

ही कदाचित् कविकल्पना असेल—पण डोळे काळजीपूर्वक तपासून
अचुक चष्मा बनवून घेतल्यास, शतायुषी ज्ञालांत तरी दृष्टि स्वच्छ रहाते
हे सत्य आहे. याकरितां निर्दोष चष्मे बनविणार

रोंडे आणि कंपनी

बोरभाट लेन, गिरगांव, मुंबई ४

यांचा सह्य घेऊन निर्धास्त राहा.

बाहेरगांवीही फ्रेम्स, लेन्सीस व प्रिस्क्रिप्शनप्रमाणे

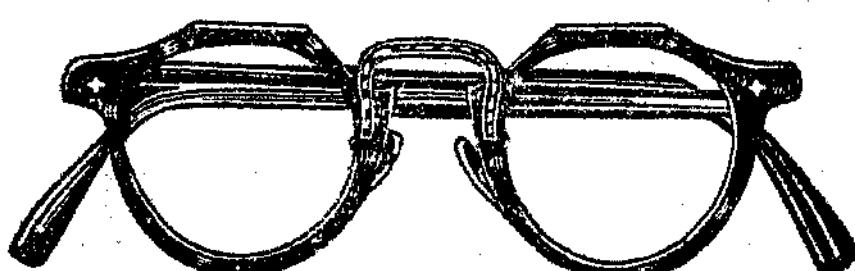
चष्मे बनवून ऑँडरप्रमाणे पाठवू.

समजणारे राजा आणि संपाद्य यांच्या दडपणाखालीं दडपले जात आहेत. बहुजनसमाज त्यांतील आकांक्षा, संवेदना या दडपत्या जात आहेत. अशा या सर्वांच्या काळांत साईतत्वज्ञानाचा चिरंतन उपयोग होणार आहे. शिरडी हें भारताचें अध्यात्म-पीठ आहे. गेल्या १०० वषा पूर्वीच या पीठाचें पुनरुज्जीवन साई-नाथांनी केले. ना मठ अशा स्थितीत; याचा विचार, व्यवहाराच्या संभाव्य व्यावहारिकतेतून करून साईतत्व-ज्ञानाची दिव्यदृष्टि साधकांनी साध्य केली पाहिजे. श्रीसाईतत्वज्ञान ही दिव्य संजीवनी आहे. भारताचे दहा वर्षीचे स्वातंत्र्योत्तर काळांत जे अनुभव आले आहेत, त्यांचा विचार करितां—स्वातंत्र्य म्हणजे वसुस्थिति नव्हे असें वाढू लागते.

वस्तुस्थिति आणि ती प्राप्त होण्याची सहजस्थिति ही कशी साध्य होईल हा प्रश्न स्वाभाविक पुढे येतो. त्या दृष्टीने शिरडीचे या महान् दृष्ट्याने गेल्या १०० वर्षापूर्वीच या दृष्टीने भारतीय संस्कृताचा निर्दर्शक असा महान् संप्रदाय संतांच्या परंपरेतून त्यांच्याच कर्मभूमीत, त्यांच्याच मार्गाधारे वर्तून ‘थोर थोर लहानथोर भलते नारी नर’ या सर्वांसाठी—खुल्यादिलाने खुला करून ठेवला आहे आणि भारतीयांचे सांस्कृतिक मूल्य खुलविलेले आहे. शिरडीच्या या महान् राष्ट्रसंताचे हैं तत्वज्ञान भारताचे भवितव्य घडवणारे आहे, भारताच्या उन्नतीत येणाऱ्या अडचणीतून मार्ग काढणारे, संकटांतून पार पाडणारे आणि जगत् व्यवहारांत सौजन्याने तळपणारे असेंच आहे.

दिव्य दृष्टीसाठी!

शिसा ऑप्टिशिअन्स (BOM.-DADAR)

(चष्म्यांचे व्यापारी)

यांच्या येथे डाक्यांच्या तज्ज्ञ डॉक्टरांकडून डोळे मोफत तपासून उंची व टिकाऊ चष्मे माफक दराने मिळतात.

छवीलदास रोड, दादर (W. R.), मुंबई २८.

सुश्लोकगीता

: अनुवादक :

वि. के. छत्रे

गीतानुवादें जरि या कुणाला
गीताशय स्वल्प कळून आला
संतोष झाला जरि अंत रास
होई मला नी जगदीश्वरास

×   ×   ×

गीतार्थ चित्तीं दृढची ठसावा
ठसून तो आचरणींहि यावा
म्हणून झालों कविता—प्रबृत्त
कर्ता खरा श्रीहरि मी निमित्त

अध्याय ८ वा

अर्जुन म्हणाला—

काय ब्रह्म असें तें ? अध्यात्महि काय ? काय तें कर्म ।
अधिभूत नि अधिदैवत, भगवंता, काय यांतलें मर्म ? ॥ १ ॥
अधियज्ञ कोण ? कैसा ? या देहामाजि जो करी वसती ।
योगी यतचित्त तुला, देवा, देहान्ति केवि ओळखती ? ॥ २ ॥

भगवान् म्हणाले—

श्रेष्ठ नि अविनाशी तें तत्त्व ब्रह्म, स्वभाव अध्यात्म ।
भूतोत्पत्ति—समुन्नति—कर जो उद्योग नांव त्या कर्म ॥ ३ ॥
'अधिभूत' तो विनाशी, 'अधिदैवत' भाव चेतना युक्त ।
देहीं 'मी' 'मी' म्हणतो तोही 'अधियज्ञ' भीच नृश्रेष्ठ ॥ ४ ॥
मातेचि अंतकालीं स्मरतां जो सोडुनी इर्ये देह ।
ज्ञातो, तो मदूपा पावे, पार्था, न यांत संदेह ॥ ५ ॥
ज्या ज्या भावा, स्मरतां, वा, अन्तीं जीव टाकि देहास ।
त्याला त्यालाची तो पावे कीं सतत लागला ध्यास ॥ ६ ॥
यास्तव नित्य स्मर मज, प्राप करी युद्ध हें, लळूनीही ।
मन—बुद्धि अपुनी मज, मिळशिल मजलाच, संशयो नाहीं ॥ ७ ॥
स्थिर करुनी अभ्यासे चित्त, न मग चिंति जें दुजा विषया ।
दिव्य परम पुरुषातें, ध्यातां त्याचाच लाभ, हे विजया ॥ ८ ॥

सर्वाधार, पुरातन, शास्ता, सर्वज्ञ, दीप्ति भास्करसा ।
 सान अण्हूनीही, दूर तमापासुनी अचिन्त्य असा ॥ ९ ॥
 स्मरतां अचल मने, ती, भक्तीने, प्राण दोन भुवयांत ।
 आणूनी योगबळे, अन्तीं पर दिव्य पुरुष तो प्राप्त ॥ १० ॥
 ज्यांत विरागी शिरती ज्यासाठीं ब्रह्मचर्य—पालन तें ।
 वेदज्ञ म्हणति ‘अक्षर’ संक्षेपे सांगतों तुला पद तें ॥ ११ ॥
 इंद्रिय—दारे सारीं रोखूनी, रोधुनी मना हृदयीं ।
 प्राण शिरीं नेऊनी, सुस्थिर जो योग—साधनीं होई ॥ १२ ॥
 स्मरतां मातें, जपतां उँ उँ हें अक्षरात्मक ब्रह्म ।
 देह त्यजुनी जातां, लाभे गति त्यास, पांडवा परम ॥ १३ ॥
 पार्थी, अनन्य भावे चित्ति सदा सर्वदा स्मरे मातें ।
 सहजचि माझी प्राप्ती, होते त्या नित्य—युक्त योग्यातें ॥ १४ ॥
 येउनि मिळति महात्मे मजला जे सिद्धि पावुनी परम ।
 दुःखाचें घर, भंगुर ऐसा लाभे न त्या पुन्हां जन्म ॥ १५ ॥
 सरतां पुण्य ब्रह्मादिक लोकांतून होतसे पतन ।
 मातें येउनि मिळतां, परि, न पुन्हां जन्म, येह वा मरण ॥ १६ ॥
 एक हजार युगांचा मनुजांचा ब्रह्मदेव—दिन एक ।
 रात्र हजार युगांची, म्हणती दिन—रात्र—जाणते लोक ॥ १७ ॥
 अव्यक्तांतुनि उपजे सारे हें व्यक्त, दिवस तो येतां ।
 येतां रात्र, विलीनहि त्या अव्यक्तींच होइ तें, पार्थी ॥ १८ ॥
 ऐसा हा भूतांचा समुदाय पुन्हां पुन्हां निशारंभी ।
 जाई विलया, विजया, अगतिक उपजे पुन्हां दिनारंभी ॥ १९ ॥
 अव्यक्त परि सनातन या अव्यक्तापलीकडे पर तो ।
 सारीं भूते झालीं नष्ट तरी जो नष्ट न हो, असतो ॥ २० ॥
 ज्या अव्यक्ता ‘अक्षर’ म्हणती गति तोच, पांडवा, परम ।
 जेथें जातां न पुन्हां जन्म, असैं श्रेष्ठ धाम तेंचि मम ॥ २१ ॥
 हा श्रेष्ठ पुरुष, पार्थी, लभ्य परंतु अनन्य—भक्तीने ।
 ज्यामाजि सर्व भूते हें विश्व व्यापिले सकल ज्याने ॥ २२ ॥

त्यजितां तनु ज्या कालीं योगी येती पुन्हां न जन्माते ।
 आणिक येती जन्मा, कथितों तो काळ अर्जुना तूते ॥ २३ ॥

दिवसा नि उत्तरायणि अग्नि ज्वालांत, शुद्ध—पक्षांत ।
 देह त्यजुनी जातां ब्रह्मज्ञ बहिं लीन होतात ॥ २४ ॥

धूमांत, दक्षिणायनि, रात्रीं आणिक कृष्ण—पक्षांत ।
 देह त्यजितां योगी, येती राहून चंद्र लोकांत ॥ २५ ॥

हे दोन मार्ग शाश्वत जगि या तेजस्त्रिव आणि अंधारी ।
 एके न पुन्हां जन्मे, अन्ये घे जन्म जीव माघारी ॥ २६ ॥

हे दोन मार्ग जाणे ऐसा योगी पडेचिना मोर्ही ।
 म्हणुनि सदोदित पार्थी या योगा आचरीत तुं जाई ॥ २७ ॥

वेदांत, यज्ञांत, तपांत, दानीं ।
 निर्देशिलें पुण्य—फल त्यजूनी ।
 योगी पदा श्रेष्ठ नि आद्य पावे ।
 हे सर्व होई जंव त्यास ठावे ॥ २८ ॥

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥

भास्कर लक्ष्मण नार्वेकर

नवीन फँशनप्रमाणे, सोन्या—चांदीचे, कल्चर मोत्यांचे दागिने तयार मिळतील व ऑर्डरप्रमाणे तयार करून दिले जातील. तसेच श्री. साईबाबांचीं सौनें—चांदीचीं लॉकेट्स् व चांदीचे तयार फोटो मिळतील. एक वेळ भेट देऊन खात्री करा. सुंदर फँशनेबल दागिने तयार करून घ्या.

१८४, ठाकुरद्वार रोड, मुंबई २.

पुण्यनगरी काशी

महामहोपाध्याय द. वा. पोतदार

आकाशवाणीच्या मुंबई केंद्रावरून प्रक्षेपित झालेल्या भारतांतील प्राचीन विद्यापीठ ह्या भाषणमालेत म. म. श्री. दत्तो वामन पोतदार ह्यांचे भाषण झाले. त्यांनी आपल्यांभाषणांत काशी विद्यापीठाची माहिती सांगितली. त्यांच्या भाषणांतील महत्वाचा भाग पुढे देण्यांत येत आहे.

आपल्या मराठीत अशी म्हण रुढ आहे, ‘नवखंड पृथ्वी आणि दहावें काशी.’ काशी हें सर्व हिंदूधर्माचिं सर्वांत मुख्य धार्मिक केंद्र आहे. ‘काशीस जावें नित्य वदावें,’ असें प्रत्येक श्रद्धाळू हिंदु घोकीत असतो. ‘काशींत मरण आले तर माणसाचें सोनें होतें’ अशीहि एक म्हण आहे.

या काशी ही हिंदूंची धर्मपुरी आहे. विद्यापीठाशीं तिचा काय संबंध असा प्रश्न उभा राहील. त्याचें उत्तर असें की, आमच्या धर्मातच शाळें आणि विद्या येतात. हिंदु लोक वेद हे धर्माचे मूलग्रन्थ समजतात. ह्या वेदाचीं सहा अंगे मानलीं आहेत. शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त ज्योतिष, आणि छंद हीं सहा अंगे वेदान्त याप्रमाणे वेदांचे मूल आहेत. यासुळे धर्माचे शिक्षण व्यावयाचे म्हटले की त्यांत शाळे आपसूकच

येतात. जिथे धर्मपीठ असेल तिथे विद्यापीठ असतेच असें समजप्यास हरकत नाही. काशी धर्मपीठ होतें, त्या अर्थी तें विद्यापीठहि असणारच. तेथे धर्माचे मोठे मोठे मठ असणार, मठाचे स्वामी असणार आणि स्वार्मांबोबर शिष्य असणार. असें ठोकळ चित्र जर आपण उभें केले तर त्यांत कांहीं चुक होणार नाही. काशीचा महिमा या दृष्टीनें खरोखरीच मोठा आहे. प्राचीनकाळीं काशी हें एकच विद्यापीठ भारतांत होतें असें नाही. दुसरीं पुष्कळ विद्यापीठें होती. धर्मपीठ म्हणजे विद्यापीठ असें आपण एकदां समीकरण मांडलें म्हणजे कितीतरी नावें मनासमोर येतील. तथापि ज्यांना धर्मपीठ म्हणणे योग्य होणार नाही अशी विद्यापीठेहि प्राचीन काळीं भरभराटलेलीं होतीं असें दिसून येतें. ही चालतीं बोलतीं आणि जिती जागतीं विद्यापीठें विपरीत काळाच्या प्रभावांत नष्ट करण्यांत आली.

काशीची विद्येची परंपरा

काशीला विद्यापीठ म्हटले तरी काशी कांही नालंदा किंवा तक्षशिला यांच्या वर्गातील विद्यापीठ नव्हते. कारण नालंदा आणि तक्षशिला येथे हजारों विद्यार्थी एकत्र राहून शिकत असत. दहा हजार विद्यार्थी एकेकाळी नालंदा विद्यापीठांत शिकत. त्या विद्यार्थ्यांच्या वसतीगृहांतील खोल्या देखील आज आपणाला पहावयाला मिळतात. त्यावरून प्रवाश्यांनी किंवा युवान चाँग सारख्या विद्यार्थ्यांनी केलेली वर्णने पडताळून पाहून खात्री करून घेतां येते. काशीचे तसें नाही. तिथे नालंदा प्रमाणे एकत्र राहून हजारों विद्यार्थ्यांनी एका छत्राखाली करण्याची व्यवस्था नव्हती. काशीचा प्रकार अगदीं निराळाच म्हटला पाहिजे. मोठमोठे विद्वान्, तपस्वी, स्वामी, संन्यासी मोक्ष साधनांसाठी काशीस राहण्यास येत. काशींतच देह टाकावा हा त्यांचा निश्चय. पण ज्याप्रमाणे देहाबरोबर सावली त्याप्रमाणे विद्वानांमागें विद्या चालते. याचा अर्थ असा की, हे सर्व विद्वान् किंवा साधु स्वतःच एखाद्या चालत्या बोलत्या विद्यापीठासारखे असत. दुसरे असें त्या काळी विद्यार्थ्यांना गुरु शोधीत हिंडावै लागे. यामुळे अशा विद्वानांना प्रयत्न करून, त्यांची सेवा करून, त्यांची विद्या मिळवावी म्हणून त्याकाळचे घाडसी व बुद्धिमान् विद्यार्थी सदा खटपटीत असत. तेव्हां कांही योग्य आणि निवडक शिष्य अशा विद्वत्वाच्या मागे असतच. त्यांतील कांही भाग्यवान आपल्या सेवेच्या बळावर आणि श्रमाच्या आधारावर गुरुपासून त्याची सर्व विद्या मिळवीत. शिष्य सर्वाई मिळावा, तो आपल्यापेक्षां

मोठा व्हावा, त्याचें नांव मोठे झाले तर आपले होणारच या भरंवशाने गुरुहि सत्पात्र शिष्य मिळावा हीच इच्छा करीत. असा समसमां संयोग होऊन मग विद्यानदी अधिक डौलाने आणि वैभवाने पुढे वहात राही. यालाच विद्येची परंपरा म्हणतात. अशी मोठी परंपरा काशींत चालत रहात असे. त्यामुळे काशीचें नांव सान्या दुनियेत गाजत असे. पुढे पुढे तर असा शिरस्ताच पळून गेला की, विद्येचा कस लावून पहावयाचा असला तर त्यांने काशींत जाऊन तेथील विद्वानांची शाबासकी मिळविली पाहिजे. काशी जिंकून आला म्हणजे तो अंजिक्य झाला. मग त्यांने वाटल्यास खुशाल दिवसा मशाली लावून हिंडावै. असें हिंडणे सोपे नव्हते. पण मान मात्र मिळत होता है खरे.

नगरीचा इतिहास

या दृष्टीने काशी है भारतांतील सर्वात श्रेष्ठ विद्यापीठ समजले जाऊ लागले. काशीचा विश्वनाथ जसा सर्वात मोठा तशीच काशी सर्वात मोठी. दुर्दैव असें की, या अशा पहिल्या श्रेणीच्या नगरीचा इतिहास आपल्याला उपलब्ध नाही. आज जी काशी आपणाला दिसते ती अर्वाचीनच म्हटली तरी चालेल. तसें म्हटले तर ही प्रख्यात नगरी फार प्राचीन आहे. पूर्वी काशी हा एक प्रदेशाहि असावा. काशी है अनेक सुबक आणि विलासी कलांचे माहेरघर म्हणून प्रसिद्ध आहे. काशीची ती प्रख्याति आजहि आहे. चंदनाच्या सुवासाने घमघमलेल्या काशीच्या साड्यांचा लौकिक आजहि प्रख्यात आहे. अशी काशी अनेक राजांच्या अभिलाषाचें कारण

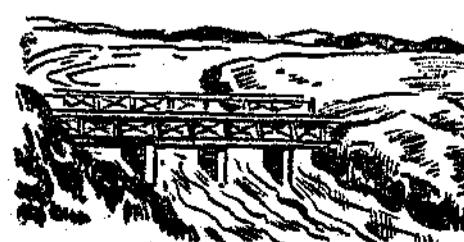
बनली. आक्रमणे नि प्रतिआक्रमणे यांनी काशीचा इतिहास भरलेला आहे, यांत पुढे यवनांच्या आक्रमणाची भर पडली. यामुळे काशी अनेकवेळा बेचिराख झाली तरीहि ती पुन्हा उभी राहिली. जगांत इतका सुंदर नदीचा बांक आणि त्या काठी उभी राहिलेली उत्सुंग नगरी नाही असें म्हणतात. या मोहक स्थळी पांच दहा कोसांत पूर्वी द्रविड असतील. पुढे वैदिक आर्य आले, त्यांच्या दहा दहा अश्वमेघ करणाऱ्या राजांची दशाश्वमेघ घाट साक्ष देतो. नगरीचा नाश केला म्हणून प्रौढी मिरविणाऱ्या मुसलमान वीरांच्या साक्षीहि काशीत दिसतील.

आजच्या काशीचे श्रेय मराठ्यांना

हे सर्व कांहीं असलें तरी आजची जी काशी नगरी आहे ती मराठ्यांनी वसवलेली आहे असें बनारसचे लोक आदरानें वर्णितात आणि आतां इकडील मराठ्यांना त्यांची आठवण राहिली नसली तरी इतिहास मात्र ते विसरला नाही. आजचा विश्वेश्वर पुण्यश्लोकी श्रीअहिल्याबाई होळकर यांनी उजागरीला आणला. बालाजी विश्वनाथापासून ही उध्वस्त घर्म-नगरी पुन्हा उभी करावी म्हणून मराठ्यांनी प्रयत्न केला, तीच काशी आज आपण पाहतो. मराठ्यांच्या पूर्वीच्या काळीं मोडलेले विश्वेश्वराचे मंदिर अकबर बाद-शहाच्या परवानगीने बांधलेले असले तरी

ते बांधप्याची मूळ प्रेरणा महाराष्ट्रातील गोदातीरच्या पंडित नारायण भट्टांची. पंडित नारायण भट्ट यांची योग्यता फार मोठी आहे. गागाभट्ट याच वंशातले. या भट्ट घराण्याच्या जोडीला शेष घराणे हेही गोदातीरीचें. या शेष घराण्यांतच एकापेक्षां एक वरचढ विद्वान् होऊन गेले. भट्ट आणि शेष यांनी रचलेले अनेक मोठमोठे ग्रंथ विद्वानांना परिचित आहेत. शिष्यांच्या नांवांनी प्रसिद्धी अधिक म्हणून रसगंगाघरकते प्रख्यात जगन्नाथ पंडित किंवा सिद्धान्त कौमुदीचे कर्ते भट्टोजी दिक्षित किंवा तिसरे तर्क संग्रहाचे कर्ते अण्णभट्ट हे तिघेहि शिष्य होते, वीरेश्वर शेषाचे हे तिघे शिष्य आणि त्यांचे विश्वविख्यात ग्रंथ सर्वत्र भारतांत विद्यार्थी आजही पढतात. असे शिष्य आणि असे गुरु आणि त्यांची घराणीं ज्या काशीनगरीत नांदली ती काशी जिवंत विद्यापीठ न म्हणावी तर काय म्हणावे? मोजकेच गुरु आणि त्यांचे मोजकेच शिष्य यांचीही कौस्तुभमाला काशीनगरीच्या गळ्यांत जोंवर चमकत राहील तोंवर काशीचे नांव ‘अनामिका सार्थकती बभूव’ या वचनाप्रमाणे पहिले बोट मोजूनच थांबवावयाला लावील यांत संशय नाहीं.

(आकाशवाणीच्या सौजन्याने)

श्रीशिवनेश्वर जीवन

बालमनावरील संस्कार

कै. वाडमयप्रभु खं. स. त्रिलोकेश्वर

प्रकरण ५ वें

निवृत्ति नाथांनी गहिनी नाथांकडून उपदेश घेतल्यानंतर शानेश्वर महाराजांना दीक्षा दिली. आपल्या मुलांना ब्राह्मणांकडून द्विजत्वाचे हक्क मिळतील ह्या आशेवर आपल्या माता पित्यांनी कोणतें भयंकर दिव्य पत्करलें, हेंचिन निवृत्ति शानदेव तर राहेतच, पण चिमुरड्या मुक्ता पुढेही चांगलेंच होतें. द्विजत्वाचे हक्क आपणाला ह्या कामी स्वार्थी लोकांकडून मिळणार नाहीत हें निवृत्ति शानदेवांनी ताडलें. अहंकार, अधिकार आणि स्वार्थ ह्यांनी बरबटलेल्या ब्राह्मणांकडून ह्या मुलांचा जसजसा जास्त छळ होऊं लागला, तसतसा कुळंबी जनतेच्या मनांत ह्या मुलांविषयीं जास्त प्रेमा व आदर वाढू लागला. चांही भावंडे सुंदर, तेजस्वी, गोड स्वभावाची व वयाच्या मानानें अत्यंत शहाणी असल्यामुळे सर्व जनतेला त्यांचा लळा लागला, उलट त्या चार भावंडांना त्यांच्यावर जीवापाड प्रेम करणाऱ्या लोकांबद्दल आपलेपणा वाढू लागला. ह्या अन्योन्य प्रेमाच्या सूष्टीत जसा आपणाला द्विजत्वाचा अधिकार नाहीं तसाच तो ह्या कुळंब्यांची

भाषा बोलणाऱ्या सान्या मराठी बोली बोलणाऱ्या—लोकांस नाहीं, हा अन्याय समदुःखी ह्या न्यायानेत्यांच्या चटकन् ठळकपणे ध्यानांत आला. हलुहलू स्वतःला झालेल्या अन्यायापेक्षां जनतेला होत असलेल्या अन्यायाची जाणीव तंत्रापणे होऊं लागली.

द्विजत्वाचा अधिकार म्हणजे काय? सद्गुरुरच्या अनुग्रहानें देवाच्या जवळ जाणें हेच ना! द्विजत्वाची दीक्षा देण्याच ताम्रपट फक्क संस्कृत पढित ब्राह्मणांनाच कांहीं परमेश्वरानें दिलेले नाहीं. ‘ब्रह्मजानाति ब्रह्मणः’ ह्या लक्षणांनी युक्त असेल तोच खरा ब्रह्मण. तत्कालिन ब्रह्मण तर ह्या लक्षणाला पारखे झालेले. ह्या लक्षणांनी युक्त असे पंढरपुरच्या वारकरी सांप्रदायांतील संत त्यांच्या नजरेसमोर होते. अर्थात् संत हेच खरे ब्रह्मण आणि द्विजत्वाची दीक्षा देणारे अधिकारी ही समस्या निवृत्ति-शानदेवापुढे उभी राहिली. तत्कालीन धर्म हा संस्कृतज्ञ अशा अल्प संख्य लोकांचे कुरण होतें. बहुसंख्य गरीब लोकांना धर्म नाहीं, देव नाहीं, धर्म ग्रंथही नाहीं. ह्यापुढे धर्माला पारखे

होऊन बसलेल्या ह्या आर्त पण भाविक जनतेचा उद्धार हीच खरी देवसेवा, हीच खरा धर्म, असें ह्या भावंडांच्या मनांत स्वानुभवानें पक्के बिंबले. संत हेच खेरे ब्राह्मण, त्यांच्या द्वारे आम आर्त जनतेस द्विजत्वाची दीक्षा देण्याचें कार्य पंढरपुरांत भगवत धर्मांयांनी चालविले होतेच. त्याच कार्याला सर्वस्वी वाहून घेण्याची चर्चा ह्या चार भावंडांत सुरु झाली. ब्राह्मणांनी वार्णीत टाकल्यामुळे कुळंब्याचें जग हेच आतां त्यांचें जग होऊन बसले होते. त्या जगाचे

ते पंचप्राण होऊन बसले होते. त्यांच्यासमोर पंढरीची वारी करून आलेली मंडळी होती. त्यांच्या तोऱ्हून त्यांनी नामदेवासारख्या संताची त्यांनी कीर्ति ऐकली होती. निवृत्ति ज्ञानदेवांची दृष्टि आतां आलंदी ते पंढरपुरापर्यंत सर्व कुळंब्याची भाषा बोलणाऱ्या मराठा मंडळाकडे फांकली. ह्या मराठमोळथांस त्यांच्या भाषेत लिहिलेले धर्म ग्रंथ नाहीत, ही उणीव त्यांच्या लक्षांत आली. कुळंब्याच्या भाषेत धर्मग्रंथ लिहिणे म्हणजे महत्पाप असा तत्कालीन अधिकारी ब्रह्मवृदांचा दंडक! हा दंडक मोडणे म्हणजे प्राण पणास लावण्याचें धाडस करणे होय, हेसुद्धां त्यांना अवगत होतेच. अन्यायी ब्रह्मवृदांविरुद्ध बंडाचें बीज त्यांच्या उपजत बुद्धीत अंकुरित झाले होतेच. त्यांत बहुजन उद्धाराची तळमळ ह्याची भर पडली. एका बाजूस कर्मठ, स्वार्थी व दुराग्रही ब्रह्मवृद व दुसऱ्या बाजूस मराठी बोली बोलणाऱ्या ज्ञानदेवाचें लाडके महाराष्ट्र-मंडळ; ह्या दोन पक्षांतल्या संघर्षाचा हा प्रारंभ होता. ह्या चार भावंडांच्या उपजत बुद्धीच्या प्रभंजनानें द्विजत्वाचे अधिकार देणारी ब्राह्मणांची मिरासदारी करून ते अधिकार भागवत सांप्रदायांतील संतांना दिले. उद्धवस्त कर्मठ, दीक्षित आणि त्यांचे संस्कृत धर्म ग्रंथ जसेच्या तसे पहून राहिले आणि संतांच्या वाणिला वेदवाक्याचें महत्व लाभले. ह्या चार भावंडांना वाळात टाकल्यामुळे त्यांच्या मनोभंगाचें पर्यवसान लोकसेवेच्या उदात्ततेत होऊन निवृत्ति ज्ञानदेवांनी महाराष्ट्रांत मोठी धार्मिक व भाषिक क्रांति केली. ह्या क्रांतीमुळेच महाराष्ट्राची भाषा व धर्म ही दोन केंद्रे

With our long experience
we know precisely how to
appraise your individual
requirements and add just
that deft touch which can
greatly enhance your
personality.
★ A wide selection of
materials in :
**WOOLLEN, RAYON,
DACRON, SHARKSKIN,
COTTON HOSIERY &
QUALITY READY-MADE
GARMENTS.**

Consult us
about your
new clothes

97/103, MAHATMA GANDHI ROAD
OPP. RAJABAI TOWER, BOMBAY I

Tel. : 253565

चिरस्थार्यी केली. म्हणूनच पुढे तीनशे वर्षांनी रामदासाला महाराष्ट्र धर्म कोणता व महाराष्ट्र देश कोणता हैं ओळखतां आले, आणि शिवाजीस स्वराज्य-संस्थापनेला लागणारी धर्मासाठीं पंचप्राण देणारी वारकरी मावळसेना लाभली. अशा तन्हेचा अभिप्राय न्या. रानडे व लोक-मान्य टिळकांनी स्पष्टपणे नमूद केला आहे. न्या. रानड्यांनी शानेश्वरांना महाराष्ट्रांतील लूथर असें संबोधून शानेश्वरांनी धर्म क्रांति केली असें स्पष्टपणे म्हटले आहे. ह्या दृष्टीने पाहिले म्हणजे शानदेव हे महाराष्ट्राचे पाहिले क्रांतीवीर होते. बाल्यावस्थेपासून ह्या भावंडांच्या उपजत बुद्धीच्या ग्रभावांतूनच शानेश्वरी सारखा लोकोत्तर ग्रंथ निर्माण झाला, आणि तद्दारै महाराष्ट्र धर्म म्हणून भागवत धर्माचा पाया रचला जाऊन, धर्म-श्रद्धेच्या जोरावर सर्व संकटांशीं झुऱ्झार टक्कर देणारा असा मराठी भाषा बोलणाऱ्या लोकांचा एक प्रचंड संघ उभाकरण्यांत आला. ज्या भावंडांना द्विजत्वाचे हक्क दिले नाहीत त्यांनीच सामान्य जनते वरहि द्विजत्वाची खैरात केली आणि

संस्कृत भाषेच्या तोडीस तोड देईल असा शानेश्वरीसारखा ग्रंथ जगास बहाल केला.

एवढेच नव्हे तर मराठी भाषेल पहिलाच साहित्य दृष्टीने अद्वितीय असा धर्म-ग्रंथ लिहून मराठी भाषेला शिष्टमान्य आणि नागरी दर्जा दिला. म्हणजे खन्या मराठी भाषेला जगांतील कोणत्याही नागरी भाषेच्या बरोबरीचा दर्जा देण्याचे अलौकिक कार्य शानेश्वरांनी केले. शानेश्वरी हाच शिष्ट मराठी भाषेचा व मराठी साहित्याचा खरा प्रारंभ होय हैं साहित्याच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचे ऐतिहासिक सत्य अजूनपर्यंत विद्वानाच्या लक्षांत यावें तितके आलेले नाही. तें तसें जर आले असतें तर शानेश्वरी ग्रंथ केवळ वारकर्यांचीच मातली नसून मराठी भाषा बोलणाऱ्या आखिल बृहन्महाराष्ट्राचीही मातली आहे हैं ऐतिहासिक सत्य आजपर्यंत दृष्टिआड झाले नसतें. ह्या सर्व धार्मिक व भाषिक क्रांतीचा उगम ब्राह्मणांनीं वाढीत टाकलेल्या शानेश्वरांच्या उपजत बुद्धीत झाला याची साक्ष तत्कालीन इतिहास देत आहे.

Cable : MEHTAMOTORS

Phone: 42456

MEHTA MOTOR STORES
IMPORTERS WHOLESALERS.
AUTOMOBILE HARDWARE ELECTRICAL INDUSTRIAL

497, Sardar V. Patel Road,
BOMBAY-4.

भर्तु मंडळाचे सभासद

स्पॉटेवर - ऑक्टोबर - नोव्हेम्बर १९५७ मध्ये झालेल्या सभासदांची नांवे
पुढीलप्रमाणे—

आजीव सभासद

१	श्री. भीमणा भूपाळ	रायचूर
२	, कृ. ना. मयेकर	मुंबई १२
३	डॉ. द. कृ. नेरुकर	मुंबई २८
४	श्री. व. भि. पाठरे	मुंबई २
५	, ज. म. वाडिया	मुंबई ४
६	, न. क. बडोदावाला	मुंबई २६
७	श्रीमती जनाबाई दळवी	मुंबई १२
८	श्री. रा. फु. देसाई	मेहसाणा
९	डॉ. र. जी. देसाई	नवसारी
१०	चि. गो. तु. गोंदकर, पाटील	शिरडी (अशान)
११	चि. सुरेश द. जोशी	जाळना (अशान)
१२	श्री. मु. न. पांडे	मुंबई ४०
१३	, ना. भा. पाटील	दोंडाईचे
१४	, भ. वा. शेंद्री	पुणे २
१५	, वि. म. सोळंकी	मुंबई १३
१६	श्रीमती माई शिरोडकर	मुंबई ४
१७	श्री. म. आ. नारायणराव	पुणे २
१८	, मो. विहारी	हैदराबाद
१९	, फि. एम्. हिराणी	कराची ५
२०	, नू. एम्. हिराणी	कराची ५
२१	, वि. व. सुले	कंपाला

जानेवारी ते नोव्हेम्बर १९५७

साधारण सभासद	मुंबई प्रांत	६६१
" "	इतर प्रांत	१२४
आश्रयदाते	मुंबई प्रांत	३
" "	इतर प्रांत	०
आजीव सभासद	मुंबई प्रांत	७१
" "	इतर प्रांत	२४
	एकूण सभासद	<u>८८३</u>

श्रीसार्व संस्थानला मिळालेल्या देणग्या

सप्टेम्बर ते नवेंम्बर १९५७ या अवधीत शिरडी व मुंबई येथे श्रीसार्व संस्थानला पुढील प्रमाणे देणग्या मिळाल्या आहेत. पन्नास व पन्नास रुपयांहून अधिक असलेल्या रकमांची यादी पुढे दिलेली आहे.

इस्पितळ देणगी

श्री. आर. एम्. वकील	मुंबई ६	रु. ५१—००
,, दामोदर दास हिरजी	पोरबंदर	,, १००—००
,, जी. एफ्. देसाई	नडियाद	,, ५०—००
,, बी. के. पंज्या	मुंबई ३	,, ५१—००
,, मे. र. पटेल	मुंबई ४२	,, १७७—७५
,, ए. सी. एम. नंबियार	दिल्ही	,, २०१—००
,, सॉलोमन यांज कहून } श्री. तु. मु. सावंडेकर स्मरणार्थ } ,, बळवंत जी. शाह	मुंबई नं. २८	,, १०१—००
मे. नूर अह्मदी आणि कंपनी	मुंबई २३	,, ५०—००
श्रीमती पन्ना मडगांवकर	कराची	,, ३००—००
श्री. एस्. आर. गोरुर	मुंबई	,, १००—००
,, के. वैद्यनाथन	बेलारी	,, १५०—००
,, मधुकर एम्. कामत	सिकंदराबाद	,, १००—००
,, एस्. आर. रामशास्त्री अभ्यंगर	मुंबई	,, १०८—७५
श्रीमती एम्. ए. दार	बंगलोर	,, ७०—००
	मुंबई १४	,, ५०—००

कायम-फंड देणगी

श्री. मं. अ. नारायणराव	पुणे २	रु. ५०—००
,, एम्. मोळी रेड्डी	अनंतापूर	,, ३००—००
,, दौलत रौय आर. वासद्वा	असनसॉल (बंगाल)	,, १५०—००

इमारत-फंड देणगी

मे. गोल्ड सोप फॅक्टरी	मुंबई ८	रु. १०७—००
श्री. व्ही. आर. सिरव्हनतीस	मुंबई ४	,, ५०—००
डॉ. व मिसेस छो. जी. पटेल	कंपाला	,, १५१—००

श्री. बी. गोपाळ रेड्डी, डुर्की	निजामाबाद	,, १४५—५०
,, जी. एम्. सी. राव	मुंबई	,, ६८—००
मे. एस्. एन्. खत्री अँड कंपनी	बारामती	,, ५६०—००
श्री. भिमाजी अर्जुन मिस्त्री	नाशिक	,, १०२—००
,, बन्सीलाल देवकरण मिस्त्री	नाशिक	,, १०१—००
,, के. यादगिरी	सिंकंदराबाद	,, १००—००
,, डी. डी. यादव	अस्ती	,, १०१—००
,, पी. नागेश्वरराव	सिंकंदराबाद	,, ७३—७५
,, उस्मान अली महंमद	मुंबई	,, ५१—००
,, जे. एम्. याशिक	मुंबई	,, ५१—००

उत्सव-फंड देणगी

श्री. राजाराम मयेकर , कंबोदिया , „ १००१—००

चुकीची दुरुस्ती

(१) मार्च १९५६ अंक (१ ला) पान ४८ श्री. आ. ग. भाइंदरकर, सरकारी रोखे, रु. ३००/-चे वरील ब्याजाचा उपयोग शिक्षणावर या बदली धर्मार्थ दवाखाना यासाठी करावा अशी इच्छा प्रदर्शित केली आहे.

(२) ऑक्टोबर १९५७ अंक (३ रा) पान ७२ चे पुढील-पान १ ली ओळ मे, जून, जुलै व ऑगस्ट असें वाचावें.

शेवटची ओळ साधारण सभासद मुंबई ३५० व इतर प्रांत ९५ हे जानेवारी ते ऑगस्ट १९५७ पर्यंत.

संयुक्त चिटणीस
डी. बी. राणे
सी. बी. वेलकर

शिरडी दूता

सप्टेंबर १९५७

या महिन्यांत साई दर्शनासाठी बाहेर गांवचे भक्त नेहमीप्रमाणे आले होते, कांही कलावंतांनी श्री पुढे हजेरी दिली त्यांची नावें—

कीर्तनः—ह. म. प. श्रीपादबुवा काणे, गणेश वाढीकर, ह. भ. प. पोपट बुवा लोहणेकर, ता. सटाणा, सं. गवई, मराठे यांची दोन कीर्तने भा. शु. ११ व भा. व. ११ अशी झाली.

काव्य गायनः—श्री अभिमन्यू धर्माजी गोसावी, मुंबई, श्री. विठ्ठल गंगाराम उमाप, मुंबई.

गायनः—श्री. नरोडे कौपरगांव (भजन) श्री. डॉ. स. बा. भट पुणे. (गायन) श्री. मनोहर कामत, मुंबई (गायन) श्री. केशरबाई बांदोडकर, मुंबई (गायन) श्री. मधुबाला केळवेकर, मुंबई (गायन) राज हंस डानिसग पार्टी, पुणे, श्री. कृष्णराव नारेकर यांनी मोठ्या उत्साहाने भाग घेतला होता. श्री. मारुती जळोजी, श्री. नागोबा जळोजी मराठवाडा (गायन) श्री. डाणेदार, राहता, (गायन) श्री. पांडुरंग भीमराव चिकेसर, नगर (तबला)

जादू प्रयोगः—श्री. विनायक रामचंद्र लेके मुं. बेळवेडी (नगर) नूतन

युवक वैश्य मेळा, भिवंडी, या मेळ्यातील मुलांमुलींचा कार्यक्रम नृत्य, गायन, वादन, संवाद, वैगरे.

नाट्य प्रयोगः—साईनाट्यसंघ, रत्नगिरी, श्री संत कवी ह. भ. प. दासगणू महाराज शिरडीस श्रीचे दर्शनास आले होते.

श्रीसाईबाबा संस्थान शिरडीचे व्यवस्थापक अधिकारी श्री. बी. आर. देखणे यांची बदली होऊन त्यांचे जागी श्री. चिकटे साहेब हे आपले कामावर रुजू झाले आहेत. संस्थान धर्मार्थ दवाखान्याचा नेहमीप्रमाणे रुग्णाना फायदा होत आहे.

आक्टोबर १९५७

चालू महिन्यात शिरडीस श्रीचे दर्शनाकरितां बाहेरगांवचे भक्तांची फार दाटी झाली. शिवाय पुण्यतिथि महोत्सवानिमित्त हजारों लोक आले होते, या महिन्यात झालेले कार्यक्रमः—

कीर्तनः—श्रीसाईभक्त के. बी. डॉ. गव्हाणकर श्री. बा. ऊर्फ बाबुराव देव सं. गवई मराठे यांची ३ कीर्तने या महिन्यात झाली.

गायनः—श्री. कृष्णराव वन्हाडकर, मुंबई, श्री. गजानन श्रीधर पंडित, दादर मुंबई. श्री. यशवंतराव पवार, परेळ. श्री. भाले, परेळ. श्री. डाणेदार, राहता. श्री.

अशोक येवला. श्री. कमलाकर व्यंकटेश काटे, कलंब. श्री. संगीतराव केशरीनाथ बुवा भाये, वरली, श्री. अर्जुनराव मांडवीकर, वरली. श्री. नामदेव जगताप पुणतांबे, (तबला). श्री. मुरलीधर का. सोनवणे-नाशिक, (सनईवादन). श्री. हिरामन गंगाराम कोळेकर, भुसावळ (हार्मोनियम). श्री. नरहरबुवा व्यास, कोपरगांव. श्री. चंद्रकांत लक्ष्मण गोसाही, मुंबई. (तबला व गायन) श्री. पुष्पलता कुळकर्णी, चेबूर (गायन).

दिवाळीत श्री लक्ष्मीपूजन, श्रीसरस्वती पूजन श्री. हरिभाऊ शोळके शिर्डी यांचे हस्ते मोठ्या थाटत झाले. दीपोत्सव, श्रीचे सुमाधीस पहाटे मंगल स्नान शोभेची दारू, फटाकडे वगैरे उत्सव झाला. सर्व संस्थानचे नोकर सेवेकरी यांना फराळ देण्यात आला.

कोजागिरी पौर्णिमेनिमित्त श्रीचे मंदिरांत रात्रौ श्री. पां. का. चिकटे साहेब, व्यवस्थापक अधिकारी (श्रीसाईबाबा व संस्थान शिर्डी) यांचे हस्ते श्रीची महापूजा, तुळशी अर्पण चंद्रपूजा, सर्व भक्तांना कॉफीपान व श्री. डॉ. के.बी. गव्हाणकर यांचे कीर्तन व इतर भक्तांसह रात्रौ जागरांत भाग घेणारे कलावंत श्री. डॉ. गव्हाणकर श्री. विनायक तोऱ्डवळकर, श्री. गोपिनाथ नवगर मुंबई, श्री. ल. ना. चव्हाण, श्री. कांबळे, श्री. पुंडलीक पिंगळे श्री. अनंतराव खराडे, श्री. बा. धी. हरलमळकर मुंबई, शिर्डीसंस्थान धर्मार्थ दवाखाना नेहमीप्रमाणे चालू आहे.

पुण्यतिथि उत्सव

श्रीसच्चिदानंद सद्गुरु श्रीसाई महाराज मु. शिर्डी. ता. कोपरगांव. जि. अ. नगर

तूं माझी माऊळी

तूं माझी माऊळी ।
कृपेची साऊळी ।
प्रेमामृत पाजीं ।
सद्गुरु माये ॥
तूं माझा वडिल ।
मी तुझा धाकुला
सोडवी गा मला ।
भवपाशांतूनी ॥
तूं माझा सोयरा ।
विसांवा संसारी
नावाडी तूं माझा ।
या भवसागरी ॥
गोविंद म्हणे श्रीसाई ।
संसारी दुःख फार ।
सोडवी गा मज ।
सद्गुरु राया ॥

— गो. भ. राणे

यांचा एकूणचाळिसावा पुण्यतिथि उत्सव शिर्डी येथे श्रीसाईबाबा संस्थांतर्फे करण्यांत आला.

उत्सवास प्रारंभ मिति आश्विन शु. ९ बुधवार दि. २१०५७ रोजी झाला व मिति आश्विन शु. १२ शनिवार दि. २१०५७ रोजी समाप्त झाला. उत्सवास

मुंबई, पुणे ठाणे, कल्याण वगैरे मुंबई प्रांतांतील व म्हैसूर प्रांतांतील व आंध्र प्रांतांतील बरेच साईभक्त आले होते, तसेच जवळपासचे गांवांहून बरीच भक्त मंडळी आली होती.

झालेले कार्यक्रम

बुधवार ता. २।१०।५७ रोजी नित्य कार्यक्रमाव्यतिरिक्त श्री. बा. ऊर्फ बाबुराव देव, यांचे दोन प्रहरी ४ ते ६॥ पर्यंत श्रीमंदिरात कीर्तन, रात्रौ श्रीची पालखीची मिरवणूक, कलाकारांचे कार्यक्रम साडे-अकरा वाजेपर्यंत झाले. गुरुवार ता. ३।१०।५७ रोजी नित्य कार्यक्रमाव्यतिरिक्त गांवांतून भिक्षा मिरवणूक, श्रीसाईचरित्रावर श्री. बाबुराव देव यांचे कीर्तन श्रीचे जुन्या कापडांची प्रसाद म्हणून विक्री सायंकाळी सिमोळंधन मिरवणूक मंत्रजागर, रात्रौ श्रीचे रथाची मिरवणूक रात्रभर कलाकारांचे कार्यक्रम, गायन, वादन, नृत्य, नकला, भावगीते, भक्तिगीते वगैरे रात्रभर जागर.

शुक्रवार ता. ४।१०।५७ रोजी सकाळी नित्यकार्यक्रमाव्यतिरिक्त (सामुदायिक अभिषेक पूजा अर्चन) भिक्षा मिरवणूक, श्रीचे कापडांची विक्री, दोनप्रहरी श्री. मधुकर जोशी पुणे, यांचे कीर्तन. रात्रौ पालखीची मिरवणूक कलाकारांचे कार्यक्रम रात्रौ १२ वाजेपर्यंत.

शनिवार ता. ५।१०।५७ रोजी सकाळी १० ते १२ पर्यंत सं. गवई विठ्ठलराव मराठे यांचे गोपालकाळा कीर्तन. नंतर दही हंडी होऊन उत्सव समाप्त झाला.

उत्सवाचे व्यवस्थेकरितां संस्थान कमिटीची मंडळी अध्यक्ष, ऑ. सेक्रेटरी, ऑ.

खजिदार, ट्रस्टी, मॅनेजिंग, ट्रस्टी, मॅबर सदस्य हे उत्सवाचे आधीं एक-दोन दिवस शिर्डीस येऊन दाखल झाले होते. उत्सवाकरितां मुद्रम मांडव, पताका, तोरणे भक्ताना उत्तरण्यासाठी कापडखोल्या, दिव्यांची रोषनाई वगैरे व्यवस्था केली होती. ज्या कलाकारांनी उत्सवांत श्री पुढे हजेरी दिली, त्यांना श्रींचा प्रसाद म्हणून एकेक रूपया व नारळ देण्यांत आला.

नवा उपक्रम

यंदांच्या उत्सवांत श्रींच्या पुण्यतिथीच्या दिवशीं गुरुवारी द्वारकामाईत २४ तास अखंड नामजप चालू ठेवण्याचा नवा उपक्रम करण्यांत आला.

श्रींचे पुण्यतिथी उत्सवानिमित्त संस्थानच्या सर्व नोकरांना प्रत्येकी रु. ५ पांच प्रमाणे बाक्षिस देण्यांत आले.

उत्सवानिमित्त शिर्डी गांवकरी मंडळी व संस्थानचे नोकर सेवेकरी यांना एक दिवस पकान्नाऱ्ये जेवण देण्यांत आले. असो. याप्रमाणे श्रींचा पुण्यतिथी उत्सव उत्तम प्रकारे साजरा झाला.

नोव्हेंबर १९५७

बाहेरगांवचे भक्तांची गर्दी या महिन्यात नियाहून अधिक होती.

श्रींचेपुढे झालेले कार्यक्रमः—

कीर्तनः—श्री. ह. भ. प. पोपटबुवा लोहणेकर. श्री. ह. भ. प. आबा फणशी-कर मुंबई. श्री. बाबुराव देव वकील, ठाणे (ट्रस्टी) (श्री. सा. सं. शि.) श्री. मराठे गवई यांनी दोन कीर्तने केलीं.

गायन वादनः—सौ. विमलबाई देवापांडे, पंदरपूर, श्री. आवडाबाई सांगे-

गुरु साई पाहिले गोदातिरीं

गुरु साई पाहिले गोदातिरीं । वाहुनि कुसुमें त्यांच्या शिरीं ॥ १ ॥
 भक्तजनांची भौवति दाटी । हातीं राही सटका काठी ।
 संकट सुचवी त्याही वारी । पोंचवि पैलतिरीं ॥ २ ॥
 यतिवेषे घरि डहाणु जाउनी । बाषू श्यामा सर्वे घेउनि ।
 भोजन करूनी बाळा नयनी । पाडीं भूल परि ॥ ३ ॥
 दर्शन देऊनि नाना रूपे । रुजवी हृदयीं भक्ती रोपे ।
 संत सुरांचे ऐक्य आदरीं । तत्व गहन आचरीं ॥ ४ ॥
 वाणी कोपुनि तेल न देती । जळती कैशा यांच्या पणती ।
 वारीने त्या सबंध रात्रीं । दीपावली तो करी ॥ ५ ॥
 गुरुरायाच्या गुणगानीं ती । रमो सदा ही माझी सुमती ।
 श्रीपादाची नमुनी विनती । आशिश देशी खातरी ॥ ६ ॥

—बाबांच्या बाळांचे बाळ

कर, मुंबई, श्री. अनंत तुकाराम-माशेल-कर, मुंबई; कु. शकुंतला पाणसरे, दादर. श्री. कदम, मुंबई, श्री. रामराव परसतवार मुंबई (जलतरंग) श्री. गोविंद परसतवार, मुंबई (तबला) श्री. याकूब आणि कव्वाली पार्टी, कु. चारशिला सावंत, मुंबई. (नृत्य) श्री. छगनशेट बोगावत, अहमदनगर (व्हायोलिन) श्री. बाबुराव नरोडे, कोपरगांव, कु. शशिकला वसंतराव डिंगणकर मुंबई श्री. विजयकुमार डिंगणकर (तबला) श्री. शांताराम जाधव, श्री. आनिरुद्ध आचरेकर, मुंबई श्री. के. ए. भाटकर, मुंबई.

कार्तिकी महाएकादशी निमित्त शींचे पालखीची गांवांतुन मिरवणूक निघाली

व कीर्तनाचा कार्यक्रम झाला. चंद्रग्रहण-पर्वणीनिमित्त रात्रौ ता. ७।१।१।५७ गुरुवार रोजी संस्थानतर्फे अभिषेक पूजा डॉ. गव्हाणकर, मुंबई यांचे हस्ते. मे. चारिटी कमिशनर साहेब व म. चारिटी अकैंटंट डायरेक्टर साहेब, यांनी श्रीसाईबाबांची पूजा करून संस्थानची सर्व व्यवस्था अवलोकन केली.

संस्थानधर्मार्थ दवाखाना नेहमीप्रमाणे चाललेला आहे.

डी. बी. राणे
 सी. बी. वेलकर
 संयुक्त चिटणीस